

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociální práce

Diplomová práce

Bc. Kristýna Krajtlová

Příbuzenská pěstounská péče očima pěstounů

Kinship foster care in the view of care givers

Praha, 2016

Vedoucí práce: PhDr. Hana Pazlarová, Ph.D.

Poděkování:

Chtěla bych tímto poděkovat osobám, které mi byly nápomocny při zpracování této diplomové práce. V první řadě děkuji paní doktorce PhDr. Haně Pazlarové, Ph.D., za odborné vedení práce a její pozitivní přístup.

Děkuji organizacím, pracovníkům a respondentům, kteří mi věnovali svůj čas a zapojili se do výzkumného šetření.

Velký dík patří mým rodičům a blízkým, kteří při mně stáli po celou dobu mého studia a bez jejichž podpory by tato práce nemohla vzniknout.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Dne..... Podpis.....

ABSTRAKT

Předkládaná diplomová práce se zabývá problematikou příbuzenské pěstounské péče, jejími specifiky, silnými a slabými stránkami. Zkoumá pohled prarodičů, tet, strýců a jiných příbuzných na jejich roli v pěstounské péči a životě svěřeného dítěte. V teoretické části práce jsou vymezeny základní pojmy týkající se náhradní rodinné výchovy, pěstounské péče, pohledy na příbuzenskou pěstounskou péči a vývoj dětí v ní žijících. Praktická část je věnována polo-strukturovaným rozhovorům s pěstouny, které mají za cíl zjistit, jaký je jejich pohled na pěstounskou péči, jaké okolnosti předcházely umístění dítěte, jejich praktické problémy či pomoc, kterou potřebují. Následují kazuistiky vybraných pěstounských rodin.

Klíčová slova: náhradní rodinná péče, pěstounská péče, příbuzenství, dítě, pěstoun

ABSTRACT

The diploma thesis discusses the issue of kinship foster care, its specifics, strengths and weaknesses. It examines the views of grandparents, aunties, uncles and other relatives on their role in foster care and the children's life. The theoretical part is focused on basic topics in foster care, views on foster care and the development of children living in foster care. The practical part of the thesis is focused on semi-structured interviews with care givers which should tell us facts about their views of foster care, why children are placed in their family, practical problems and help which they need. There are also casuistries of foster care families.

Keywords: foster care, kinship, child, care giver

OBSAH

ÚVOD	6
I TEORETICKÁ ČÁST	7
1 RODINA	8
1.1 FUNKCE A FUNGOVÁNÍ RODINY.....	9
1.2 BIOLOGICKÉ A NÁHRADNÍ RODIČOVSTVÍ.....	10
2 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE.....	11
2.1 FORMY NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE	13
2.1.1 Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče	13
2.1.2 Osvojení.....	13
2.1.3 Pěstounská péče	14
2.1.4 Pěstounská péče na přechodnou dobu	16
2.1.5 Příbuzenská pěstounská péče.....	16
2.1.6 Poručenství	17
2.1.7 Ústavní péče.....	17
3 SPECIFIKA PŘÍBUZENSKÉ PĚSTOUNSKÉ PÉČE.....	20
3.1 REAKCE PEČOVATELŮ A DĚTÍ NA VZNIKLOU SITUACI.....	22
3.2 REAKCE ŠIRŠÍ RODINY PĚSTOUNA NA PŘIJETÍ DÍTĚTE	24
3.3 POZITIVA PŘÍBUZENSKÉ PĚSTOUNSKÉ PÉČE.....	25
3.4 NEGATIVA PŘÍBUZENSKÉ PĚSTOUNSKÉ PÉČE.....	26
3.5 BIOLOGIČTÍ RODIČE DÍTĚTE	28
3.6 KONTAKT DÍTĚTE S BIOLOGICKÝMI RODIČI	30
3.7 DOPROVÁZENÍ PĚSTOUNŮ	32
II PRAKTICKÁ ČÁST	34
4 DRUH A PŘÍPRAVA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	35
4.1 VÝZKUMNÝ PROBLÉM A VÝZKUMNÁ OTÁZKA	38
4.2 RESPONDENTI VÝZKUMU	39
4.3 ZPRACOVÁNÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	44
4.3.1 Výsledky výzkumného šetření.....	45
4.4 TEMATICKÉ KAZUISTIKY	59
4.5 NÁZOR ODBORNÍKŮ	65
5 SHRNUÍ VÝSLEDKŮ	69
6 DOPORUČENÍ	73
7 ZÁVĚR.....	74
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	76
SEZNAM TABULEK	79
SEZNAM PŘÍLOH	80

ÚVOD

Rodina je základním stavebním kamenem naší civilizace. Děti, rodiče, prarodiče, sourozenci, širší rodina – všichni potřebují cítit a vědět, že mají kolem sebe lidi, o které se mohou v těžkých chvílích svého života opřít, kteří je podpoří a ukáží jim správnou cestu. Ne každé dítě se však rodí do stabilního zázemí úplné rodiny a je obklopeno láskou svých bližních. Děti, které ať už ze zdravotních, sociálních, ekonomických či jiných důvodů ztratily své rodiče, dostaly druhou šanci, kterou jim poskytl někdo z širší rodiny. Nejčastěji babičky a dědečkové, tety – ti všichni dávají opuštěným dětem nový směr a poskytují jim tolik potřebnou oporu a lásku. A právě tito lidé se ocitli v situaci, kdy vychovávají a formují malé dítě a stali se příbuzenskými pěstouny, jsou předmětem zájmu této diplomové práce. Příbuzenská pěstounská péče je v mnohém jiná než pěstounská péče profesionální, pro niž se pěstoun dlouhodobě rozhoduje a prochází před přijetím dítěte dlouhými přípravami. Příbuzní často musí své rozhodnutí zvážit ze dne na den. Mezigenerační rozdíly, pocity nejistoty, vztah k biologickému rodiči dítěte a mnohá další specifika provází rodiny příbuzných pěstounů a doprovázející organizace se na ně snaží co nejvhodněji reagovat. Předkládaná diplomová práce věnuje pozornost příbuzným, kteří se stali neplánovaně pečujícími osobami, a hledá způsoby, jak jim co nejvíce pomoci.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 RODINA

Ideálním prostředím, do kterého se po příchodu na svět dítě dostává, je rodina. Je to instituce, jejíž fungování souvisí s procesy ve společnosti. Rodina postmoderní doby je malá a proměnlivá, hlavním poutem mezi členy je emocionální bilance dospělých. Legalizace svazku není pro současné dospělé v západním světě prioritou, více je kladen důraz na vzájemnou spokojenost partnerů ve vztahu. „*Rodinu je v současnosti možné definovat jako společenství lidí, kteří se jako rodina cítí*“ (Matoušek a Pazlarová, 2014, s. 17).

Rodina je místem, kde jedinec získává první zkušenosti i citové zázemí. V rodině se tvoří pocit sebejistoty a sebedůvěry dítěte. Děti, které neměly možnost přilnout k blízké osobě a žily delší dobu v deprivacních podmínkách, mají tendenci chovat se k cizím i známým lidem stejně. „*Děti, které žily v raném věku v nějakém ústavním zařízení nebo přecházely z jednoho prostředí do druhého, se jen těžko mohly naučit rozlišovat specifčnost blízkého člověka, když o ně pečovali různí lidé*“ (O'Connor, 2003, s. 19-38).

Dítě se rodí se způsoby chování, které mu umožňují reagovat na okolí, jeho aktivity má i sociální význam. Malé dítě potřebuje dostatečné množství podnětů, díky kterým získává první zkušenosti – pečující osoba by měla jednat přiměřeně jeho vývojové úrovni a prohlubovat vzájemný vztah (Vágnerová, 2012, s. 36).

Rodina je tedy bezpochyby nejvhodnějším prostředím pro vývoj dítěte. Pro dospívající může být dalším vhodným prostředím vrstevnická skupina vedená dospělým člověkem, musí zde však být podporovány vztahy s biologickou rodinou.

Jednotlivé kultury přistupují k rodině různě, proto hodnotíme-li výchovu v rodině, musíme brát v potaz jejich odlišnosti. V současné době přibývá takzvaných „singles“, tedy osob, které žijí samy. Další velkou skupinu tvoří lidé, kteří tráví se svým partnerem určitou část volného času, ale nežijí spolu. Dnešní rodinu bychom tedy mohli označit spíše za pojem, se kterým je spojeno příbuzenství, je to rodinné soužití lidí. Pro partnery je stále důležitější rodičovské pouto než partnerství stvrzené sňatkem (Matoušek a Pazlarová, 2014, s. 11-13).

V rodině si dítě vytváří první a nejdůležitější emocionální pouta. Podle Johna Bowlbyho, zakladatele teorie vztahové vazby (attachmentu), spojuje vazba dva jedince navzdory prostoru a času. „*Kojenec přichází na svět a je geneticky vybaven k tomu, aby hledal osobu, k níž si vytvoří bezpečnou vazbu a k níž přimkne, aby mu poskytla ochranu, péči a podporu*“ (Brisch, 2012, s. 15).

1.1 Funkce a fungování rodiny

Zdravé funkce rodiny byly po staletí zcela samozřejmé a bylo žádoucí, aby každý člověk patřil do nějaké rodiny. Rodina zajišťovala zejména ekonomické jistoty a svým mladým členům umožňovala získat vzdělání. Nebýt členem rodiny se až do 18. století považovalo za společensky nežádoucí.

V současné době rozlišujeme dle Matouška a Pazlarové, 2014, s. 14 tyto základní funkce rodiny:

- „*Podpora socializace – výchova dětí,*
- *vztahová podpora dospělých lidí,*
- *ekonomická podpora všech členů.*“

Fungování rodiny lze vymezit dle S. R. Saubera ve čtyřech základních oblastech:

- „*Osobní fungování (spokojenost členů se svou pozicí v rodině),*
- *manželské – partnerské fungování (vzájemný soulad, porozumění, spokojenost v sexuální oblasti),*
- *rodičovské fungování (odpovědnost za výchovu dětí a pocit obohacení z rodičovské role),*
- *socioekonomické fungování (ekonomická úroveň rodiny i sociální začlenění, podpůrná síť)*“ (Sobotková, 2003, s. 10-11).

Zdravé fungování rodiny je dobře viditelné při zvládání stresových a nestandardních událostí. Funkční rodina by však měla být zohledňována holisticky – v potaz je brána interaktivní, vývojově funkční, psychická, sociální i zdravotní situace rodiny (Sobotková, 2003, s. 13).

Funkční, zdravou rodinu lze jen velmi těžko specifikovat. Nelze definovat závaznou formu zdravé rodiny, hlavní je soustředit se na základní funkce rodiny, jimiž jsou výchova dětí a uspokojování potřeb jejích členů.

V minulosti se odborníci snažili stanovit „diagnózu rodiny“, tyto tendence se již však vytratily. Důvodem by mohlo být nálepkování a tím trvalé zařazení do jednoho z typů rodiny. Například Dunovský, 1986, s. 140 označil rodiny jako normální, problémové, dysfunkční a afunkční. V současné době však „*přežívá koncept klinické rodiny, což je rodina definovaná tím, že se jejím fungováním z nějakého důvodu zabývají profesionálové*“ (Matoušek a Pazlarová, 2014, s. 43).

1.2 Biologické a náhradní rodičovství

Pro dítě jsou rodiče nejdůležitějšími osobami, ke kterým vzhlíží a které bezpodmínečně miluje. Rodiče člověka formují, vychovávají a vštěpují mu základní informace o světě a jeho místě v něm. Jestliže dítě vyrůstá mimo rodinu, těžko si vytváří pocit jistoty a ukotvenosti ve vlastním životě. Nemusí však být stěžejní, zda dítě vyrůstá v rodině vlastní – biologické, či náhradní.

Motivace člověka k rodičovství je různá. Důvody ovlivňující touhu mít děti mohou vyplývat z potřeby získat nové zkušenosti, zážitky a citovou odezvu. Mnozí lidé vidí v další generaci smysl své existence a pokračování svého života a života svých předků. Dále hraje roli motivace psychologická, biologická a sociální. Jestliže osoba toužící po potomkovi zůstává ze zdravotních či jiných důvodů nedobrovolně bezdětná, může být velmi citově zatížena. Bezdětné páry v tomto případě často volí variantu osvojení cizího dítěte (Vágnerová, 2012, s. 6-8).

V případě pěstounů by měla motivace vycházet z potřeby pomoci dítěti, které nemá vlastní rodinu. Tato forma rodičovství je tedy závislá na dobré vůli, touze zajistit dítěti potřebné zázemí a citové vazby.

Rodičovství je postaveno na genetických vazbách a právních aktech. Většinou je biologické a psychosociální (právní) rodičovství v jednotě, přibývají však případy, kdy dítě putuje například k rodinám náhradním (Konečná, 2012, s. 7–8).

Vlastní nebo náhradní rodina je nejpřirozenější sociální skupinou, ve které dítě může žít a která je pro vývoj dětské osobnosti vhodnější než prostředí instituce.

Biologičtí i náhradní rodiče poskytují dítěti pocit sounáležitosti, uspokojení biologických i psychických potřeb a umožňují mu zdravý rozvoj. V ústavní péči není možné zajistit potřebné sdílení a blízkost s jednou osobou, není zde navázán hlubší vztah s pečujícím. Rodina jako taková dává dětem pocit začlenění a soudržnosti a výchovou předává hodnotový systém (Vágnerová, 2012, s. 22–23).

2 NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

Existuje mnoho důvodů, proč se o děti nestarají jejich biologičtí rodiče. Svou roli od nepaměti hrály zdravotní problémy, náhlá úmrtí, psychické obtíže, závislost na návykových látkách, nezralost rodičů, odnětí svobody či jejich nezájem.

Dle Dunovského, 1999, s. 104-105 existuje několik základních poruch rodiny, v důsledku kterých se rodiče nemohou o své děti náležitě starat:

- Rodiče se o dítě nemohou starat z důvodu nemoci, invalidity, nepříznivých životních podmínek, krizových situací.
- Rodiče se neumí o dítě starat, nedovedou mu zajistit základní potřeby, neví, jak postupovat v konfliktních situacích. Do této kategorie lze řadit i porozvodové situace – neschopnost rodičů spolu komunikovat, nenávistné postoje k dítěti či druhému partnerovi.
- Rodiče se nechtějí o dítě starat – příčinu lze hledat v poruše osobnosti rodiče, v jeho nezájmu. Rodiče o dítě nepečují, což může vést až k jeho zanedbání.
- Rodiče dítě týrají a zneužívají, ubližují mu – je ohroženo na psychické nebo fyzické úrovni.
- Rodiče o dítě pečují nadměrně – dostává větší pozornost, než je třeba, je rozmazlené, neumí respektovat druhé, není samostatné.

Sylvie de Toledo ve své knize *Grandparents as parents*, 2013, s. 11 uvádí jako důvody umístění do péče jiné osoby než rodiče takzvané 4D: drugs (drogová závislost), divorce (rozvod), desertion (opuštění), death of a parent (úmrtí rodiče). Dále autorka zmiňuje vliv nemoci, nehod, sebevraždy, závislosti, zneužívání dětí, těhotenství v mladém věku, ekonomické nestability rodiny či uvěznění rodičů.

Nemůže-li dítě vyrůstat ve vlastní rodině, je mu nabídnuta některá z forem náhradní rodinné péče. Odchod dítěte z rodiny je velmi zatěžující nejen pro ně samotné, ale i pro jeho rodiče. Při procesu odcházení dítěte do nového prostředí je velmi důležitá profesionální podpora rodiny. Sociální pracovník navázaný na rodinu má mnohdy ambivalentní roli. Postoj rodiče závisí i na tom, jaký si s ním pracovník dlouhodobě vytváří vztah a jak rychle se krizová situace odehrává (Matoušek a Pazlarová, 2014, s. 147).

Dle Klimeše, 2002, s. 4 je „*náhradní rodinná péče souhrnné označení pro všechny druhy nekolektivní péče o děti, o které se z nejrůznějších důvodů nemohou starat biologičtí rodiče.*“

Vyskočil, 2014, s. 9 definuje náhradní rodinnou péči následovně: „*Náhradní rodinná péče je forma péče, při které je dítě vychováváno náhradními rodiči přímo v jejich rodinách. Účelem je poskytnout dětem přechodnou či dlouhodobou péči v době, kdy se ocitají bez rodinného zázemí.*“

V návaznosti na nepříznivé události v životě dítěte reaguje širší rodina. Situace se může změnit náhle i pozvolna, pro dítě je však nemožnost vyrůstat s vlastními rodiči vždy obrovskou zátěží.

Dle Matouška a Pazlarové, 2014, s. 149 je u nás nejčastější variantou řešení při odchodu dítěte z rodiny ústavní výchova. „*Zpravidla se jedná o umístění v diagnostickém ústavu a následně v některém typu dětského domova či výchovného ústavu. Alternativně mohou být děti umístěny do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.*“

Právě ústavní výchova je v současnosti často diskutovaným tématem. Již v roce 1963 upozornil profesor Matějček v dokumentu Děti bez lásky svou analýzou příčin deprivativního syndromu na problematiku nevhodnosti dlouhodobého pobytu dětí v ústavním zařízení. Deinstitutionalizace a transformace sociálních služeb by měla přispět ke zkvalitnění péče o opuštěné děti.

2.1 Formy náhradní rodinné péče

2.1.1 Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče

Dítě je svěřeno do péče jiné fyzické osoby než rodiče v případě, že tato osoba zaručuje jeho řádnou výchovu a souhlasí s tímto řešením. Zpravidla se dává přednost příbuznému dítěti. Péče by měla být prováděna po dobu, po kterou se o dítě nemůže starat rodič. Rozhodnutím soudu je vymezen rozsah práv a povinností, které má tato osoba vůči dítěti (Vyskočil, 2014, s. 9-10).

2.1.2 Osvojení

Osvojením se rozumí přijetí cizí osoby za vlastní (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, § 794). V současné době je osvojení považováno za druh rodičovství. Mezi laickou veřejností je často používán termín adopce. Osvojené dítě získává příjmení osvojitelů, mezi členy vzniká příbuzenský vztah a dítě získává dědické právo. Osvojením absolutně zanikají práva mezi dítětem a jeho biologickými rodiči (Nožířová, 2012, s. 12-14).

Osvojit si lze jen dítě právně volné, to znamená, že rodiče dítěte podepsali písemný souhlas s osvojením, a to nejdříve šest týdnů po porodu. Dítě může být dle zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, § 818 osvojeno bez souhlasu rodičů, pokud rodič:

- *„byl zbaven rodičovské odpovědnosti a zároveň práva dát souhlas k osvojení,*
- *není schopen projevit svou vůli nebo rozpoznat následky svého jednání nebo je ovládnout, nebo*
- *se zdržuje na neznámém místě a toto místo se nepodaří soudu v součinnosti s dalšími orgány veřejné moci zjistit ani při vynaložení potřebné pečlivosti.“*

V případě, že rodiče o dítě zjevně nejeví alespoň tři měsíce zájem, porušují tím rodičovské povinnosti a soud může rozhodnout o osvojení dítěte bez jejich souhlasu. Mezi osvojitelem a osvojencem musí být přiměřený věkový rozdíl, a to nejméně šestnáct let, pokud soud nerozhodne jinak.

Existuje-li příbuzný dítěte, který je ochoten o něj pečovat, soud mu dítě svěří, pokud je to v souladu se zájmy dítěte.

Jestliže se nedaří najít pro dítě náhradní rodinu ve státě, kde se narodilo, lze zprostředkovat osvojení v cizí zemi. Mezinárodním osvojením se zabývá Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně, který postupuje dle Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení. V současné době lze osvojit i zletilou osobu, pokud to není v rozporu s dobrými mravy (Bubleová a Vávrová, 2014, s. 10).

2.1.3 Pěstounská péče

Pěstounská péče je stejně jako osvojení formou náhradní rodinné péče poskytující dětem možnost vyrůstat v rodinném prostředí. Na rozdíl od osvojitele má pěstoun právo zastupovat dítě jen v omezeném rozsahu, tedy v každodenních záležitostech. Důležitá rozhodnutí v životě dítěte musí odsouhlasit jeho zákonný zástupce, tedy biologický rodič nebo soud. Rodičům také nezaniká vyživovací povinnost.

Stát garantuje pěstounům a dětem v pěstounské péči určitou formu finančního zabezpečení – dávky pěstounské péče (Nožířová, 2012, s. 15-17).

Dávky pěstounské péče jsou vymezeny dle § 47e zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o sociálně-právní ochraně dětí):

- *„Příspěvek na úhradu potřeb dítěte,*
- *odměna pěstouna,*
- *příspěvek při převzetí dítěte,*
- *příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla,*
- *příspěvek při ukončení pěstounské péče.“*

O svěřením dítěte do pěstounské péče rozhoduje soud. Proces zprostředkování pěstounské péče má několik fází: vyhledávání dětí vhodných pro svěřením do pěstounské péče, vyhledávání osob, které se mohou stát pěstouny, odborná příprava budoucích pěstounů a výběr pěstouna pro určité dítě.

Osoba, která má zájem o pěstounství, podává žádost u obecního úřadu obce s rozšířenou působností dle místa svého trvalého bydliště. Tato osoba je posléze zařazena do evidence zájemců o zprostředkování náhradní rodinné péče a její žádost je postoupena krajskému úřadu. Žadatel je odborně posuzován z hlediska svého zdravotního stavu, ekonomické situace, psychologických a dalších charakteristik.

Budoucí pěstoun prochází přípravami k přijetí dítěte do pěstounské péče (Bubleová, 2014, s. 24-29).

Je důležité připomenout, že příbuzenští pěstouni neprocházejí procesem zprostředkování pěstounské péče a dítě je jim svěřeno jen na základě příbuzenského vztahu.

Práva a povinnosti pěstouna

Pěstounská péče s sebou nese řadu povinností a klade na pěstouny mnoho požadavků. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, konkrétně § 966 a § 967 určuje pěstounům tyto povinnosti: osobní péče o dítě, vykonávání přiměřených povinností rodiče, rozhodování o běžných záležitostech dítěte, zastupování dítěte, správa jeho jmění. Pěstoun musí rodiče dítěte informovat o důležitých záležitostech jeho života. Soud může určit další práva a povinnosti pěstouna. Pěstoun musí umožnit biologickému rodiči kontakt s dítětem v pěstounské péči.

Dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, má pěstoun právo, na poskytnutí pomoci při zajištění osobní péče o svěřené dítě po dobu, kdy je dočasně práce neschopný, při narození vlastního dítěte, při zařizování důležitých osobních záležitostí či při úmrtí blízké osoby. Má právo na poskytnutí celodenní péče o svěřené dítě po dobu 14 dnů v kalendářním roce. Pěstouni mohou také využít terapeutické podpory nebo jiné odborné pomoci, která je jim zprostředkována. Pěstoun má povinnost zvyšovat si znalosti v oblasti výchovy a péče o dítě, a to v rozsahu nejméně 24 hodin v kalendářním roce, a také umožnit sledování jak naplňuje dohodu o výkonu pěstounské péče.

Pěstounská péče je založena na možnosti styku dítěte s biologickým rodičem. Pěstouni jsou tedy povinni udržovat a rozvíjet sounáležitost s osobami dítěti blízkými a umožnit mu styk s rodiči, pokud soud nerozhodne jinak. Kontakt dítěte s rodinnými příslušníky může pěstoun konzultovat s odborníky a má právo na podporu při jeho uskutečňování.

2.1.4 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Pěstounská péče na přechodnou dobu je institut pomáhající rodičům upravit si své poměry a umožnit návrat dětí do jejich péče. Na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí lze soudně svěřit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu osobám v evidenci, a to na:

- „dobu, po kterou nemůže rodič ze závažných důvodů dítě vychovávat,
- dobu, po jejímž uplynutí může matka dát souhlas k osvojení nebo po kterou může rodič souhlas k osvojení dítěte odvolat, nebo
- dobu do nabytí právní moci rozhodnutí soudu o tom, že souhlasu rodičů k osvojení není třeba“ (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, § 27a).

Současná právní úprava ustanovuje, že soud může svěřit nezletilé dítě do péče pěstouna na přechodnou dobu pouze osobě, která je zařazena do evidence osob vhodných k výkonu této formy péče.

„Pěstounská péče na přechodnou dobu může trvat nejdéle jeden rok. To neplatí v případě, že jsou do pěstounské péče téhož pěstouna svěřeni sourozenci dítěte, kteří byli do této péče svěřeni později, ne však na dobu delší, než po kterou má trvat pěstounská péče u sourozence, jenž byl do pěstounské péče na přechodnou dobu témuž pěstounovi svěřen jako poslední“ (Bubleová, 2014, s. 10-11).

2.1.5 Příbuzenská pěstounská péče

Příbuzenská pěstounská péče je realizována příbuznými dítěte, zpravidla prarodiči, v menší míře tetami, strýci a staršími sourozenci dítěte.

V roce 2014 bylo v České republice dle portálu Ministerstva práce a sociálních věcí evidováno dohromady 10 244 pěstounů, z toho 5 817 prarodičů svěřeného dítěte a 1 619 jiných příbuzných (Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2014). Je evidentní, že příbuzenská pěstounská péče je důležitým tématem v oblasti sociální práce.

Další informace o příbuzenské pěstounské péči budou uvedeny níže v textu.

2.1.6 Poručenství

Soud ustanovuje dítěti poručníka v případě, kdy neexistuje rodič, který má vůči dítěti rodičovskou odpovědnost. Nejčastěji se tak děje v situaci, kdy rodiče zemřeli, byl pozastaven výkon jejich rodičovské odpovědnosti nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. Poručník dítě vychovává, spravuje jeho majetek a je jeho zákonným zástupcem. Poručník má nárok na stejné hmotné zabezpečení jako pěstoun, pokud vykonává osobně péči o dítě (Bubleová, 2011, s. 53–54).

2.1.7 Ústavní péče

Ústavní péče je formou náhradní rodinné péče, která je nejzazším řešením v situaci ohroženého dítěte. Ke svěřením dítěte do zařízení dochází ve chvíli, kdy je jeho výchova vážně ohrožena a jiná výchovná opatření nevedou k nápravě. Soud musí před svěřením dítěte do ústavní výchovy zkoumat jiné možnosti, jak situaci zvládnout – náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, tyto formy mají před ústavní péčí přednost (Bubleová, 2011, s. 37).

Matoušek, 1995 ve své knize Ústavní péče popisuje životní dráhu klienta, který již od narození putoval z jednoho zařízení ústavní péče do dalších a jeho působení v institucích končilo až osmnáctým rokem života. Tradiční ústavní péče o děti přináší deprivací syndrom, dítě je vztahově neuspokojeno. „*Deprivované ústavní děti působí ve srovnání se svými vrstevníky vychovávanými v rodinách jako méně nadané, pomalejší, úzkostné a bojácné, zatížené mnoha druhy zlovyků. Jejich vztahy k lidem jsou mělké a přelétavější, i když příležitost ke kontaktu vyhledávají až nutkavě*“ (Matoušek, 1995, s. 63).

Dle zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, § 971 je ústavní výchova nařízena v tomto případě: „*Jsou-li výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit, může soud jako nezbytné opatření také nařídit ústavní výchovu. Učiní tak zejména tehdy, kdy dříve učiněná opatření nevedla k nápravě. Soud přitom vždy zvažuje, zda není na místě dát přednost svěřením dítěte do péče fyzické osoby.*

V případě, že rodiče nemohou z vážných důvodů zabezpečit výchovu dětí na přechodnou dobu, svěří soud dítě do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, a to na dobu nejdéle šest měsíců.“

V České republice je ústavní výchova rozdělena do gesce tří ministerstev:

- Ministerstvo zdravotnictví zaopatřuje výchovu dětí do tří let. Kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do tří let zřizuje právě toto ministerstvo. Ministerstvo zdravotnictví má ve své kompetenci prevenci násilí na dětech, prevenci rizikového chování mladistvých, zneužívání návykových látek dětmi, zdravé životní prostředí pro děti a podporu rodin se zdravotně postiženým členem.
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy se zabývá ústavní a ochranou výchovu, vede tedy agendu dětských domovů, dětských domovů se školou, diagnostických ústavů a výchovných ústavů. Zajišťuje také metodickou činnost a připravuje právní normy k ústavní péči, spolupracuje na řešení ochranné výchovy. Zajišťuje preventivní péči, kontroly dodržování práv dětí v ústavních zařízeních a připravuje je na propuštění a život mimo instituci.
- Ministerstvo práce a sociálních věcí zřizuje ústavy pro děti se zdravotním postižením, má největší možnosti v zásazích do života ohrožených dětí. Je garantem zákona o sociálně-právní ochraně dětí a metodicky řídí orgány sociálně-právní ochrany dětí. Vede evidenci dětí, pro které je vhodné zprostředkování náhradní rodinné péče a žadatelů o tuto péči. Vykonává konzultační, metodickou a kontrolní činnost (Bubleová, 2011, s. 15-20).

Další ministerstvo, jehož činnost ovlivňuje ústavní péči, je Ministerstvo spravedlnosti, které řídí agendu rodinné legislativy a trestně právní ochrany dětí a mládeže, probační a mediační služby a věznic pro mladistvé. Ministerstvo vnitra hraje roli v problematice odhalování, vyšetřování a objasňování trestné činnosti dětí a páchané na dětech, zabývá se koncepční a metodickou činností v oblasti prevence trestných činů dětí a informačními systémy v prevenci kriminality.

Děti s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou či děti, které byly soudem svěřeny do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, se ocitají v ústavní péči.

Ústavní výchovu lze nařídit nejdéle na dobu tří let s možností prodloužení. Před ústavní péčí má vždy přednost biologická rodina, náhradní příbuzná rodina, zprostředkovaná náhradní rodina a až poslední možností je umístění dítěte ve státní instituci.

Formou pomoci, která zprostředkovává dětem žijícím v ústavní péči kontakt s rodinným prostředím, je takzvaná hostitelská péče. Hostitelská péče umožňuje pobyt dítěte v přirozeném prostředí, mimo ústavní zařízení, a to nejen u rodičů a příbuzných. Tato forma pomoci je vhodná pro děti dlouhodobě žijící v institucionální péči, děti starší nebo odlišného etnika či pro sourozenecké skupiny (Bubleová, 2011, s. 57).

3 SPECIFIKA PŘÍBUZENSKÉ PĚSTOUNSKÉ PÉČE

Příbuzenství je dle zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, § 771 „*vztah osob založený na pokrevním poutu, nebo vzniklý osvojením.*“

Příbuzní zajišťovali péči o děti svých bližních po celá staletí. Ani dnes tomu není jinak, příbuzenská pěstounská péče je specifickou formou pěstounské péče, ve které se o svěřené dítě nejčastěji stará babička, dědeček, teta, strýc nebo starší sourozenec dítěte.

V anglosaské literatuře se objevuje termín kinship care – tedy péče zajišťovaná dospělými osobami z rodiny dítěte nebo rodinným známým (Argent, 2005, s. 7). V občanském zákoníku je v § 962 jasně vymezena přednost příbuzných před osobami dítěti cizími: „*Ujala-li se osobní péče o dítě osoba příbuzná nebo dítěti blízká, dá jí soud přednost před jinou osobou, ledaže to není v souladu se zájmy dítěte.*“

Péče prarodičů je často diskutovaným tématem. Mezi zásadní otázky k této skupině pěstounů patří vyživovací povinnost prarodičů, generační rozdíly mezi prarodiči a dětmi a celkové skloubení seniorského života s výchovou dítěte (Nožířová, 2012, s. 17).

Prarodiče se v situaci vyústující ke svěřeni dítěte do jejich péče stávají po letech znovu rodiči, tety a strýcové naopak možná dříve, než předpokládali. Všichni zúčastnění však stojí před osudovým rozhodnutím: přijmout, či nepřijmout dítě za své. „*Důvodem k přijetí dítěte do své péče jsou: láska, povinnost, rodinná pouta*“ (Toledo, 2013, s. 15).

Příbuzenští pěstouni jsou často velmi rychle, náhle a nečekaně postaveni před hotovou věc. Před přijetím dítěte neprocházejí jako ostatní žadatelé o pěstounskou péči podrobnými přípravami, nejsou posuzováni psychology a sociálními pracovníky. Jejich rozhodnutí o přijetí či nepřijetí dítěte často musí nastat ze dne na den. Může být velmi obtížné zvolit každodenní celodenní péči o dítě, proto by měl mít pěstoun dostatek času na zvážení.

Doporučení pro příbuzenské pěstouny je následující:

- Zhodnotit své možnosti – zvážit péči jiného rodinného příslušníka, známého,
- utřídit si práva a povinnosti plynoucí z péče,
- zhodnotit svou finanční situaci – možnost pobírání dávek pěstounské péče,
- zvážit možnost psychologické podpory a připojení k terapeutické skupině (Toledo, 2013, s. 17-20).

Příbuzní postavení před těžké rozhodnutí přijetí či nepřijetí dítěte do péče musí zvážit své možnosti a také si uvědomit následující rizika:

Životní změny spojené s péčí o dítě jsou fatální. Člověk, který byl již zvyklý na své „pohodlí“ a nebyl vázán povinnostmi školní docházky dětí a jiných úkonů, bude velmi ostře konfrontován s realitou. Pečovatel nebude moci svůj volný čas využít zcela podle svých představ, bude omezen na dobu, kdy je dítě ve škole. Přijdou změny v oblasti zaměstnání (vychovávali malé dítě) a také změny v oblasti finančního zabezpečení. Domov člověka, který neměl děti, se rázem změní k nepoznání a stejně tak jeho životní náplň. Sen prarodičů o klidném důchodu se rozplyne. Vrstevníci pěstounů budou mít jiné zájmy a zřídka kdy budou mít pochopení pro jejich celodenní péči o dítě. Příbuzní mohou také pociťovat vztek, smutek či beznaděj spojenou s myšlenkou na rodiče dítěte. Nevyřešený vztah s rodinnými příslušníky se může negativně projevit v péči o svěřence (Toledo, 2013, s. 22–31).

Z povinností vyplývajících z péče o dítě však přes všechny komplikace pramení radost a uspokojení, které jsou nenahraditelné a činí pěstouny šťastnými. Někteří starší pěstouni mohou pociťovat omlazení a najít novou životní náplň. Pro dítě znamená péče příbuzného méně zásahů do životního rytmu a dává mu pocit sounáležitosti a propojení s vlastní rodinou.

3.1 Reakce pečovatелů a dětí na vzniklou situaci

Vyústění situace rodinných příslušníků, kteří přijali dítě svého příbuzného, může být různé. Někteří trpí a následně dítěti vyčítají prohřešky i viny jeho rodičů, jiní pečující jsou v roli obětujícího se „světce“, který pro blaho dítěte obětuje téměř vše. Mnoho příbuzenských pěstounů svoji roli přijme a dobře se jim daří vyvážit potřeby svoje a dítěte a nastavit v dané situaci žádoucí kompromis (Uhlířová, 2010, s. 6-15).

Zatímco biologičtí rodiče se několik měsíců připravují na příchod dítěte, u příbuzenského pěstounství je to zpravidla jinak. Do pěstounské péče jsou přijímány děti různě staré, přijetí je často neočekávané a rozhodnutí o něm musí být učiněno velmi rychle. Přijetí dítěte má dopad nejen na nejen pěstouny, ale na celou jejich rodinu. Život bezdětného příbuzného pěstouna může být ovlivněn jak v partnerské, tak kariéerní sféře (Argent, 2005, s. 27-28).

Příbuzenský pěstoun má často pocit ztráty svobody, izolace, je zmítán smutkem ze ztráty či selhání svého blízkého, může se na rodiče dítěte hněvat či mít pochyby o přijetí dítěte do péče. Pocity nového pečovatele jsou ovlivněny celkovou situací v rodině – na dítě může negativně reagovat partner pěstouna, další rodinní příslušníci a velkou roli hraje postoj biologických potomků pěstouna k přijatému dítěti. Skupina biologických potomků pěstounů je často opomíjena, ti se ocitají ve složité situaci, ve které se mohou vymezovat žárlivostí, rivalitou a dalšími rozmanitými projevy, které je třeba brát v potaz (Toledo, 2013, s. 27-35).

I reakce svěřených dětí na přijetí pečovatelem mají různé podoby. Děti si stejně jako dospělí osvojují specifické přístupy a zvládací strategie. Dítě je v tomto tíživém životním období zmatené, často neví, jak se bude situace vyvíjet. Pro některé je přijetí příbuznými úlevou, jiné toto řešení berou jako nutné zlo.

Jak už bylo řečeno, dítě přichází do náhradní rodiny z mnoha různých důvodů. Jeho přístup k situaci je tedy rozdílný dle toho, jakou situaci prožívá, co odchodu od původní rodiny předcházelo. Děti mohou být rozzlobené a stát na straně svých biologických rodičů, u jiných lze pozorovat bezmoc, zmatenost či depresivní chování. Pokud dítě vyhodnotí, že mu v jeho původní rodině bylo ubližováno a necítilo se tam dobře, může pociťovat k novým pečovatelům vděk a úlevu.

Děti ale často nedokáží určit příčinu odnětí ze své rodiny, mají strach z přemístění, kladou si za vinu nastalou situaci. V každém případě je důležité, aby bylo dítě pečovatelem ujištěno, že v novém prostředí může mít pocit jistoty, přijetí a nová rodina je mu všeobjímající oporou (Uhlířová, 2010, s. 15-29).

Děti, které přišly o své rodiče, prochází fázemi truchlení. V tomto období, které u každého jedince trvá různě dlouhou dobu, je důležitý především citlivý přístup celé rodiny. Jestliže rodič dítěte zemřel, dítě prochází dvojnásobně tíživým obdobím. Je stěžejní, aby mohlo dostatečně projevit svůj zármutek, vyplakat se a rozloučit se zesnulým. Pečovatelé by měli dítěti umožnit rozloučení se zemřelým a neopomíjet komunikaci na toto téma.

Fáze truchlení dle Vodáčkové, 2002 IN Uhlířová, 2010, s. 23:

1. *„Popření – to nemůže být pravda, dítě žije, jako by situace nenastala.*
2. *Propukání chaotických emocí – bolest, vztek, úzkost, strach, pocit viny, poruchy spánku, snaha najít viníka a příčinu. Období je charakteristické zhoršením školního prospěchu, dítě si nerozumí s kamarády, možná agresivita.*
3. *Hledání, nalézání a odpoutávání – dítě stále myslí na zemřelého rodiče, hledá fotografie, navštěvuje místa, kam spolu chodili, představuje si ho, hledá na sobě, jaké po něm zdědilo vlastnosti a dovednosti, v duchu s ním rozmlouvá a svěřuje se mu, někdy chce od zemřelého ochranu. Také postupně zjišťuje, co dokáže samo bez rodiče a v čem se liší, a tím se odpoutává.*
4. *Vytváření nového vztahu k sobě a ke světu – dítě ztrátu přijalo, je tedy možné vzdát se bolesti a vstupovat do nových vztahů. Někdy se může objevit napětí mezi touhou zůstat věrné rodiči či svému smutnění po něm a na straně druhé touhou po novém vztahu, ve kterém by mohlo mít zase někoho rádo a připoutat se k němu. Mnoho dětí během procesu truchlení pozná samo sebe a posílí se, protože ví, že krizi zvládlo a se smrtí se smířilo. S představou zemřelého rodiče se tak setkává, když potřebuje, vzpomíná na něj při důležitých životních krocích a při výročích, umí se vyrovnat s tím, že má rádo nového dospělého, a přesto na svého rodiče nezapomnělo a má ho ve svém srdci. Tyto prožitky nejsou v rozporu s občasným steskem a smutkem po rodiči.“*

Častými následky traumatizující situace jsou strach, enuréza, tělesné obtíže či noční můry. „Není neobvyklé, že dítě v takové situaci potlačí všechny pocity a také si nevzpomíná na nic z toho, co je spojené se strachem, hrůzou a ztrátou“ (Brisch, 2012, s. 130).

Pokud má dítě v dosahu jiné blízké osoby, je to jednoznačně ku prospěchu, vhodná je také pomoc terapeuta či psychologa.

3.2 Reakce širší rodiny pěstouna na přijetí dítěte

K rozhodnutí o přijetí dítěte do péče by se měli vždy vyjádřit všichni členové rodiny. Ne vždy tomu tak však bývá a právě u příbuzenských pěstounů se setkáváme se situacemi, kdy například jeden z partnerů s péčí o dítě nesouhlasí. Partnerský vztah je samozřejmě novou situací ovlivněn a může událostmi ztlačně utrpět. Páry, které se na přijetí dítěte dohodnou a jsou v rozhodnutí zajedno, může nový člen rodiny naopak stmelit. Při výchově biologických i nebiologických dětí je vždy stěžejní, jaké mají dospělí o péči představy a jak je sladí. Odborníci doporučují o problémech komunikovat a nechat si vyčleněný čas jeden pro druhého.

Velkou skupinou ovlivněnou přijetím dítěte jsou biologické děti pěstounů. Zejména děti, které ještě obývají domácnost pěstouna, jsou významně zasaženy změnou své pozice a přijetím nového obyvatele. Biologické dítě může cítit žárlivost, strach ze ztráty své role, strach z neznámé situace či pocit zmatenosti. Je velmi důležité, aby pěstoun s dětmi o jejich pocitech mluvil a dával jim prostor pro vyjádření. Děti spolu mohou soupeřit a přít se o pozornost dospělého.

Nejen malé děti však mohou mít z pěstounství svých rodičů smíšené pocity. Mladí dospělí, kteří nepočítali s tím, že v domácnosti jejich rodičů bude opět vyrůstat dítě, mohou být zaskočení. Velmi často se ale také stávají aktivními tetami a strýčky pomáhajícími pěstounovi s výchovou (Toledo, 2013, s. 35–43).

3.3 Pozitiva příbuzenské pěstounské péče

Pozitivním faktorem při umístění dítěte do péče příbuzného je bezpochyby skutečnost, že dítě a jeho nový pečovatel se znají a mají vytvořený vztah, ze kterého mohou dále těžit. Dítě si snáze vytváří pocit důvěry, v tíživé situaci má alespoň jeden „záchytný bod“. Pečovatel dítě zná, umí se orientovat v jeho rodinné historii a dokáže mu přinést potřebné informace, které dříve nebo později bude chtít znát. Příbuzný snáze reaguje na chování a prožívání dítěte, jeho projevy totiž již poznal v minulosti a viděl ho v různých životních situacích. Jestliže nový pečovatel zná nebo znal rodiče dítěte, snadněji si vysvětluje jeho chování a zpravidla si s ním umí lépe poradit. Ideální je tedy situace, kdy je dítě s příbuzným, nyní hlavním pečovatelem, intenzivně v kontaktu. Pokud dítě zná rodinné rituály, má s rodinnými příslušníky společné zážitky a pojí je s nimi citové pouto, je pro něj zpravidla snazší se v novém prostředí aklimatizovat (Nadační fond J&T, Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte, 2014, s. 13-14).

Děti, které trpí pocitem odtržení od svých rodičů, mohou být podpořeny lidmi, kteří je znají, jsou s nimi citově spjati a pomohou jim vytvořit pocit vlastní identity. Je pro ně také oporou sdílení stejného náboženství, kultury a etnických zvyklostí, což by mohlo být obtížné v péči cizích lidí. Dítě se také nemusí cítit vykořeleno ze své vlastní rodiny, pro okolí je jen v situaci, kdy jeho rodiče nemohou zastat péči a zodpovědnost přebírají jiní rodinní příslušníci (Argent, 2005, s. 8-9).

Velkou roli hraje nejen znalost blízkých osob, ale také jejich obydlí, domácích mazlíčků a tak dále. Pro dítě je důležité, že alespoň něco zůstalo tak, jak to bylo před ztrátou rodiče nebo jeho odchodem. Spolužití s příbuzným může také znamenat méně změn v životě – pokud babička/dědeček/teta/strýc či jiný příbuzný žije ve stejné komunitě, dítě se nemusí nikomu nově představovat, může dál chodit do stejné školy. Je také pravděpodobné, že příbuzní mají podobné tradice, životní rytmus a zvyklosti (Adcox, 2014, *The Pros and Cons of Grandparent Foster Care*).

Dle Matouška a Pazlarové, 2014, s. 150 se zdá být péče příbuzného pro dítě nejlepším řešením, protože zná zvyky a životní styl rodiny. Autoři však upozorňují na rizika spočívající v možném nedostatku respektu příbuzných k rodičům dítěte a v případných negativních zásazích biologických rodičů do další výchovy.

Zejména starší pečující mohou po boku dětí viditelně omládnout. Mají ve svém životě novou náplň, opět jsou vtaženi do školních povinností, kroužků, sportovních událostí, světa mladších lidí a musejí se v něm aktivně orientovat. Prarodiče často popisují svůj život jako pestřejší a podnětnější. Děti vyrůstající u příbuzných nejsou ani tolik stigmatizovány, pro okolí je většinou silnějším tématem péče adoptivní či pěstounství nepříbuzných (Uhlířová, 2010, s. 51).

3.4 Negativa příbuzenské pěstounské péče

Příbuzenští pěstouni bývají starší než nepříbuzenští pečovatelé. Ve většině případů příbuzenské pěstounské péče jsou pečovateli prarodiče dětí. Průměrný věk pečovatelů se pohybuje okolo šedesáti let. Pěstouni mívají často zdravotní problémy související s vyšším věkem a z toho plynoucí obtíže. Jestliže jsou příbuzenští pěstouni již v důchodovém věku, mohou trpět nižším finančním příjmem.

Dle portálu Foster and adoptive family services, který podporuje náhradní rodiny, může být pro příbuzného těžší nastavit hranice biologickému rodiči dítěte: „*Představte si říci své dceři, že nesmí vidět vlastní dítě, nebo že doma není vítána. Toto musí často prarodiče vychovávající svá vnoučata absolvovat.*“

Příbuzenskou pěstounskou péči mohou kromě prarodičů vychovávat i tety, strýcové, nebo starší sourozenci dítěte.

Dle Matějčka, 1999 IN Gabriel, 2008, s. 49 může být v příbuzenské pěstounské péči problémem přemíra lásky a shovívavosti a menší ochota prarodičů vyhledat v případě potřeby nezbytnou pomoc.

Příbuzní nejsou předem připraveni na to stát se znovu nebo neplánovaně rodiči. Bývají postaveni před hotovou věc a jejich rozhodnutí o přijetí dítěte do péče musí být často velmi rychlé. Při rozhodování hraje roli nejen posouzení situace rozumově, ale i emocionální vztah k dítěti. Pro takového pěstouna se náhle změní ze dne na den celý život. Babička, která si poklidně užívala radostí důchodového věku, teta, která cestovala a byla nezávislá – život se jim změní o sto osmdesát stupňů a volba je zásadní. Příbuzní mohou mít vztek na rodiče dítěte, mohou být zahanbeni situací, která nastala, a těžko se smiřují s povinnou účastí na vzdělávání a s návštěvami klíčového pracovníka doprovázející organizace.

Pečující má mnohdy obavy pramenící z jemu známé historie rodičů dítěte: Bude mít tendenci ke drogové závislosti? Bude mít sklon k nadměrnému pití alkoholu? Bude páchat kriminální činy? Leckomu vytane v mysli známé přísloví „jablko nepadá daleko od stromu“. Tyto obavy mohou mít i odborníci a další lidé v okolí rodiny. Jedno dítě, které v životě „selhalo“, již v této rodině vyrostlo, proč tam tedy umísťovat další? Tyto a mnohé další problémy musí příbuzenští pěstouni řešit (Adcox, 2014, The Pros and Cons of Grandparent Foster Care).

Velkým tématem pro příbuzenské pečovatele je i vyrovnat se s životem příbuzného – rodiče svěřeného dítěte. Zejména prarodiče svěřených dětí velmi těžce nesou fakt, že jejich potomek je drogově závislý a o své biologické dítě se nestará. Tato traumata a pocity nenávisti a vzteku často ventilují před svěřeným dítětem a zabraňují mu tak ve vytvoření vlastního pozitivního náhledu na rodiče a sebe sama. Příbuzenští pěstouni jsou často zaskočeni povinností umožňovat styk dítěte s biologickým rodičem. Nezřídka se totiž stává, že zejména prarodiče, kteří se stali pěstouny, mají napjaté vztahy s vlastními dětmi a nechápou důležitost tohoto styku. Příbuzenští pěstouni znající až příliš dobře historii rodičů dítěte mívají pocit nespravedlnosti a beznaděje, který vyplývá z povinnosti umožnit rodiči styk s dítětem. Opak však může být pravdou a v rodině je mnohdy snazší zajistit setkávání dítěte s biologickou matkou či otcem.

Častým problémem při přijetí dítěte prarodiči se jeví zejména mezigenerační rozdíl mezi dítětem a pěstounem. Nezřídka se stává, že předškolní dítě je svěřeno prarodičům o šest desítek let starším. Prarodiče fyzicky nestačí svému vnučeti ve sportovních aktivitách, doprovázení na kroužky, finančním uspokojení, orientaci v kyberprostoru, mohou mít neshody i v běžných názorech. Zatímco v období předškolního a mladšího školního věku jsou problémy zpravidla menší, v období puberty neshody vrcholí a přichází na řadu i odborná pomoc pro zlepšení situace. Vždy záleží především na dobrém posouzení zdravotního stavu, životní energie a psychické odolnosti pěstouna. Je přínosné, pokud je pěstoun nakloněn názorům mladší generace a nebojí se konzultovat trendy moderní doby pro lepší porozumění dítěti. V těchto případech může být pěstounovi nápomocen i klíčový pracovník doprovázející rodinu (Uhlířová, 2010, s. 30-32).

3.5 Biologičtí rodiče dítěte

Biologičtí rodiče, kteří se nemohou nebo nechtějí o svého potomka starat, jsou přesto v jeho životě velmi důležití a informace o nich tvoří významnou část životního příběhu dítěte. O původních rodičích by pěstouni neměli hovořit hanlivě ani je jakýmkoliv způsobem zatracovat. To, jaký obraz si dítě vytvoří o své matce a otci, částečně formuje obraz o něm samotném. Noví pečovatelé by se měli soustředit na to dobré, co o biologických rodičích ví, a snažit se dítěti přiblížit jejich pozitivní stránky. V příběhu, který pěstouni vypráví dítěti o jeho původní rodině, by měly být zastoupeny i radostné momenty a zdůrazněn fakt, že pro pěstouny je velkým štěstím, že se o něj nyní mohou starat a těšit se z jeho přítomnosti.

Biologičtí rodiče se v životě pěstounů a dětí objevují různě, podle své aktuální situace. Jsou známy případy, kdy drogově závislý rodič vstupuje do domácnosti pěstounů, když se mu to zrovna hodí – potřebuje se najíst, umýt, odpočinout si. Nezřídka bohužel není jeho motivací dítě, ale vlastní zájmy ovlivněné duševní nemocí či závislostí.

V příbuzenské pěstounské péči se jeví jako velmi zatěžující nevyřešený vztah pěstouna s rodiči dítěte. Jestliže pěstoun nestanoví hranice, které rodič nesmí překročit, může být pro dítě naprosto nečitelné, jak se v situaci orientovat. V praxi sociálních pracovníků jsou časté případy, kdy se rodič ozve jednou za rok na narozeniny či Vánoce, slíbí, že přijde brzy znovu na návštěvu, a svůj slib nesplní, nechá dítě čekat. Tato situace je jak pro děti, tak jejich pečovatele velmi obtížná a je dobré, když využijí služby psychoterapeuta nebo požádají o pomoc při asistovaném kontaktu dítěte s rodičem.

Téma biologických rodičů je velmi citlivé jak pro děti, tak pro pěstouny. Dítě většinou požaduje informace, o kterých pěstoun ví, že jsou nepříjemné a mohou se pojit s bolestnými zážitky. V případě příbuzenských pěstounů je téma o to citlivější, že mají s rodiči dítěte určitý vztah, zkušenosti, pojí je společné zážitky a také selhání. Pěstoun většinou téma biologických rodičů sám neotevívá, je však žádoucí, aby dítě vědělo, co se s nimi stalo. Hlavní je, aby pěstoun dítě nezraňoval obviňováním jeho rodičů. Děti o svých rodičích často přemýšlejí, vytváří si různé teorie a fantazie, mají tendenci je obhajovat a situaci různě překrucovat. Pěstouni by měli děti vždy vyslechnout a nabídnout jim dospělý, ale citlivý pohled na realitu (Uhlířová, 2010, s. 35-39).

Odborníci doporučují využít takzvanou knihu života nebo album života, díky kterým si dítě umí lépe představit, co se v jeho světě událo.

Ze zkušeností sociálních pracovníků vyplývají tato doporučení pro pěstouny:

- *„Nelžete.*
- *Informace vybírejte a dávkujte podle věku a stavu dítěte.*
- *Rodiče nehodnoťte. Pokud vám to činí obtíže, zkuste popisný způsob. Můžete hodnotit činy rodiče, ne však jeho samotného.*
- *Nahlas pojmenovávejte pocity dítěte a pocity své. Např. „Mám obavy, co se ti honí v hlavě, když vůbec o mámě nemluvíš.“*
- *S dítětem fantazírujte při nedostatku informací o rodičích. Dětská přání ohledně mámy a táty se dají splnit ve fantazii. Můžete s dítětem vymýšlet i představy, co asi rodiče dělají dnes. Ke konci takového fantazírování dítěti zopakujte, že vše byly fantazie a skutečnost opravdu neznáme. Je nutné, aby dítě fantazie od reality odlišovalo.*
- *Neslibujte. Pozor na tvrzení „Neboj, mamka určitě napíše.“*
- *Nebojte se říkat „nevím“.*
- *Sdílejte s dítětem pocity, vzpomínky, představy, názory. Nekonfrontujte se s nimi, pouze sdílejte.*
- *Buďte autentičtí – pokud je vám něco líto nebo se zlobíte, řekněte to.*
- *Vycházejte z toho, co už dítě ví. Informace říkejte postupně.*
- *Ptejte se dítěte, zda a jak rozumí tomu, co říkáte, co by ještě chtělo vědět. Ved'te dialog“ (Uhlířová, 2012, s. 19-20).*

Nejen děti, ale i pěstouni jsou ve své pozici velmi zranitelní. Biologické rodiče dítěte mohou vnímat jako vlastní ohrožení či konkurenci, mnohou se snažit s rodičem soupeřit o lásku a pozornost dítěte. Veškeré boje jsou však zbytečné a ubližují dítěti, které potřebuje v pěstounovi cítit především důvěru a pocit bezpečí.

3.6 Kontakt dítěte s biologickými rodiči

Pěstouni mají ze zákona povinnost podporovat kontakt dítěte s biologickými rodiči, který mu pomáhá pochopit vlastní historii, umožňuje mu zorientovat se v životním příběhu svém i blízkých. Setkávání s rodiči také umožňuje prohloubit vzájemné citové vazby, které jsou pro další život dítěte stěžejní.

Ke kontaktu dochází v případě, že:

- rodič sám vyvine úsilí o setkání s dítětem,
- dítě touží po kontaktu s rodičem a ten je osloven (pěstouny nebo sociální pracovníci),
- pěstoun vyvine nátlak na rodiče a zprostředkuje kontakt,
- rodič se s dítětem stýká pravidelně (vlastní typologie).

Styk mezi dítětem a biologickým rodičem, kteří nebyli dlouhou dobu v kontaktu, by měl probíhat pozvolna. Lze zvolit formu písemné či telefonické komunikace. Děti, které projevují zájem o získání informací o biologickém rodiči nebo jiných rodinných příslušnících, často využívají internet a sociální sítě, aby se s těmito osobami spojily. Je důležité, aby dítě pěstounovi v této oblasti důvěřovalo a tím pádem mělo možnost podpory a diskuze o získaných informacích.

Na prvním místě vždy stojí zájem dítěte. Pěstoun i sociální pracovník musí vyhodnotit, zda je pro dítě setkávání s rodičem přínosné nebo mu spíše ubližuje. V potaz se bere současný fyzický a psychický stav dítěte, dosavadní situace mezi dítětem a rodičem, stav biologického rodiče a také jeho aktuální schopnosti jako například spolehlivost, možnost přijet na předem smluvené místo či ochota spolupracovat. Je nutné, aby dítě mělo jasno v situaci, kterou s rodičem sdílí – kontakt by měl být pravidelný a bezpečný. V případě, kdy se daří tento kontakt prohloubit a zlepšují se životní podmínky rodiče, lze uvažovat o ukončení pěstounské péče a navrácení dítěte rodiči.

Při kontaktu dítěte s rodičem je přínosná pomoc doprovázející organizace pěstounů, která umožňuje zprostředkování takzvaného asistovaného kontaktu.

Asistovaný kontakt probíhá na neutrální půdě, například v prostorách doprovázející organizace, a je mu přítomen sociální pracovník či psycholog.

Před samotným započítím kontaktu je vhodné uskutečnit schůzku biologického rodiče, pěstouna a zástupce doprovázející organizace, kteří si vymezí základní přání a povinnosti zúčastněných. Po důkladné přípravě všech stran může dojít k vlastnímu setkání. Sociální pracovník, který je přítomen v roli asistenta, pomáhá zúčastněným ve vytvoření pocitu bezpečí a důvěry a musí také zasáhnout v případě, že některý z účastníků porušuje předem dohodnutá pravidla (například má hanlivé narážky na pěstouna/rodiče).

Cílem asistovaného kontaktu je umožnit dítěti, aby strávilo bezpečně a v pozitivní atmosféře čas s rodičem, užilo si jeho přítomnosti povídáním, hraním a jinými příjemnými aktivitami (Uhlířová, 2012, s. 20–23).

V případě kontaktu dítěte v příbuzenské pěstounské péči s rodičem je zpravidla situace složitější než u nepříbuzenských pěstounů. Komplikované vztahy dospělých mohou kontakt narušovat až znemožňovat. Sociální pracovníci mají mnoho zkušeností především s prarodiči, kteří svým vlastním dětem zabraňují v kontaktu se svěřeným dítětem, protože spolu mají nevyřešenou minulost. Právě v těchto případech je velmi žádoucí využít asistovaného kontaktu, ve kterém lze díky pomoci třetí strany nalézt společnou řeč, určit hranice a předejít situacím, kdy kontakt probíhá nekontrolovaně.

3.7 Doprovázení pěstounů

Dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, mají pěstouni vymezeny povinnosti, ale také práva na služby. Doprovázení pěstounských rodin je systémem služeb, na které mají pěstouni nárok. Obecní úřad obce s rozšířenou působností, kde je pěstoun v evidenci, navrhne uzavření dohody o výkonu pěstounské péče, tuto dohodu lze uzavřít i s pověřenou osobou. V dohodě jsou vymezeny podrobnosti ohledně výkonu práv a povinností pěstouna, a to:

- zajištění odlehčovací péče,
- zajištění či zprostředkování odborné pomoci,
- zajištění průběžného vzdělávání pěstouna,
- podpora vztahu s rodiči dítěte a dalšími blízkými osobami,
- umožnění dohledu nad naplňováním dohody o výkonu pěstounské péče (Pěstounství je profese, MPSV, 2015, s. 18-19).

Doprovázení napomáhá pěstounům zorientovat se ve vnitřním světě dětí, v nabízených službách, poskytuje informace z oblasti náhradní rodinné péče a pomáhá jednotlivým dětem v jejich rozvoji. Působí také preventivně ve smyslu odvrácení možného selhání pěstounské rodiny a umístění svěřených dětí do ústavní péče.

Sociální pracovník, který působí na pozici klíčového pracovníka rodiny, osoby doprovází, navštěvuje je a pracuje s rodinou jako se systémem. Rodina se na něj může obrátit s jakýmkoliv problémem či dotazem. Klíčový pracovník s rodinou pracuje jako manažer, terapeut i konzultant. Jeho nejdůležitější vlastností je spolehlivost, schopnost empatie, naslouchání a povzbuzení, rodinu nekritizuje, snaží se udržet pozitivní přístup.

Systém doprovázení hraje klíčovou roli v předcházení a pojmenovávání problémů. Cílem je naučit rodinu, jak samostatně řešit komplikované situace a jak požádat o pomoc, pokud ji potřebuje. Doprovázení pomáhá rodině hledat zdravé mechanismy, které jí prospívají, a odbourat ty, které škodí (Jeníčková a Málíková, 2012, s. 5-11).

Doprovázení by mělo přispívat ke zkvalitnění pěstounské péče. Sociální pracovník nejen podporuje pěstouna, dítě a celou rodinu, ale provádí také dohled nad vykonávanou péčí a pomáhá pěstounovi při vylepšení jeho výchovných postupů.

Pracovník provádí kontrolu pěstounské péče a řídí se předem stanovenými cíli, které na začátku společného setkávání formuluje spolu s pěstounem v individuálním plánu ochrany dítěte. Navázat v rodině a u pěstouna důvěrný a otevřený vztah může trvat i více než jeden rok.

V systému doprovázení hraje roli mnoho odborníků a je nutné, aby byl pěstounům zajištěn multioborový přístup. Do pěstounské rodiny mohou vstupovat sociální pracovníci, doprovázející sociální pracovník pěstounské rodiny, pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí dle bydliště pěstounů, pokud není doprovázejícím pracovníkem. Po dohodě s pěstounem a dítětem se v životě rodiny mohou objevit psychologové, terapeuti, odborní poradci, pracovníci podporující dítě ve vzdělávání a další profesionálové.

Při tak velkém množství osob je důležitá jejich dobrá koordinace a možnost efektivního předávání informací. Pěstoun také musí vědět, že informace, které odborníkům sdělí, jsou bezpečně použity, a mít přehled o tom, komu mohou být předávány (Pěstounství je profese, MPSV, 2015, s. 16–23).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 DRUH A PŘÍPRAVA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Příbuzenská pěstounská péče tvoří velkou část realizovaných pěstounských péčí v České republice. Příbuzní pěstouni a jejich příběhy mají svá specifika, na která musí brát ohled odborníci, kteří s nimi pracují. Hlavním důvodem pro realizaci předkládaného výzkumného šetření byla potřeba dozvědět se, jak příbuzní pěstouni pohlíží na institut pěstounství, jak hodnotí průběh péče o svěřené dítě a jaké služby nejvíce potřebují. Na základě těchto zjištění lze k příbuzenským pěstounům přistupovat citlivěji a celkově zkvalitnit jim nabízené služby.

Praktická část diplomové práce navazuje na část teoretickou, ve které byly na základě odborné literatury popsány pojmy týkající se rodiny, náhradní rodinné péče a zejména příbuzenské pěstounské péče. V praktické části je popsán druh, příprava, průběh a výsledky výzkumného šetření.

Výzkumné šetření je pomyslně rozděleno na tři části. V první, hlavní části jsou popsány výsledky rozhovorů s příbuzenskými pěstouny ze čtyř pražských doprovázejících organizací. Ve druhé části výzkumného šetření jsou pro lepší představu o dané problematice zařazeny tematické kazuistiky vybraných případů na základě nejtypičtějších příběhů pěstounů. Třetí část tvoří názory odborníků doprovázejících pěstouny, které se vztahují k tématu příbuzenské pěstounské péče a které byly zjišťovány pro lepší porozumění specifik práce s touto skupinou klientů.

Pro první část výzkumného šetření byla zvolena kvalitativní výzkumná metoda. Tato metoda umožňuje získat od respondentů velké množství informací, údaje mají charakter textu, respondenti jsou vybráni záměrně na základě specifikace výzkumného šetření (Kutnohorská, 2009, s. 22-24). Konkrétně byla využita metoda polo-strukturovaného rozhovoru. Otázky použité ve výzkumném šetření týkající se pěstounské péče byly konzultovány se dvěma sociálními pracovníci působícími v oblasti náhradní rodinné péče.

Druhá část, která je tvořena kazuistikami, doplňuje část první – rozhovory s pěstouny. Kazuistiky tvoří stručný popis příběhů dětí před jejich přijetím do pěstounské péče. Témata kazuistik byla vybrána dle výsledků první části výzkumného šetření.

Třetí část byla realizována formou písemných otázek kladených odborníkům v organizacích, kde byly prováděny rozhovory s pěstouny. Otázky byly zaměřeny na problematiku specifík příbuzenské pěstounské péče.

Realizace výzkumného šetření

Na podzim roku 2015 bylo osloveno sedm organizací doprovázejících pěstouny, působících v Praze, které byly vybrány dle Seznamu pověřených osob k výkonu sociálně-právní ochrany dle krajů (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015). Čtyři oslovené organizace souhlasily s účastí ve výzkumném šetření. Všechny tyto organizace mohou uzavírat dohody o výkonu pěstounské péče. Se sociálními pracovníky v daných organizacích bylo domluveno, že respondenti budou osloveni na setkání pěstounů dané organizace (nejčastěji klub pěstounů).

Od pěstounů, kteří se chtěli zapojit do výzkumného šetření, byl vyžádán telefonický kontakt a následně domluvena osobní schůzka, při které byl proveden polostrukturovaný rozhovor. Organizace doprovázející pěstouny musí dbát na soukromí a ochranu údajů svých klientů, proto byla zvolena tato nenásilná forma nabídky zapojení do výzkumu.

Po vyhodnocení výsledků první části výzkumného šetření byly vytvořeny tematické kazuistiky, které nastiňují nejčastější důvody, proč dítě nežije se svými biologickými rodiči. Informace využitě pro kazuistiky byly získány na základě rozhovoru se sociálními pracovníky jedné z doprovázejících organizací figurujících ve výzkumném šetření.

Následně byli osloveni odborníci pracující s pěstouny, kteří byli tázáni na specifika příbuzenské pěstounské péče. Díky jejich odpovědím lze na problém pohlédnout z jiného úhlu a získat názor na danou problematiku od osob, které jsou s příbuzenskými pěstouny nejčastěji v kontaktu. Lze také vyvodit, jak oslovení odborníci přistupují k příbuzenským pěstounům a zda se na tuto klientelu nějakým způsobem specializují.

Organizace, ve kterých bylo realizováno výzkumné šetření

- Cestou necestou

Organizace poskytuje od roku 2011 psychosociální služby dětem ohroženým ve vlastních rodinách a pěstounským rodinám. Organizace nabízí dva základní programy: krizové centrum pro rodinu a doprovázení pěstounů. Organizace má registrovanou sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi a má pověření k sociálně-právní ochraně dětí včetně uzavírání dohod o výkonu pěstounské péče. Na začátku roku 2016 služba doprovázení pěstounů spolupracovala s přibližně 60 pěstounskými rodinami, z nich bylo asi 95% příbuzenských pěstounů.

- Dobrá rodina

Dobrá rodina je společnost usilující o ochranu a podporu dětí, které vyrůstají mimo vlastní rodinu. Doprovázení pěstounů uskutečňuje na území celé České republiky. Organizace má pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí a na počátku roku 2016 doprovázela v Praze a Středočeském kraji přibližně 260 pěstounských rodin, z toho asi 85% příbuzenských.

- Letní dům

Organizace Letní dům poskytuje služby dlouhodobé sociálně-terapeutické práce s dětmi z dětských domovů, mladým dospělým z dětských domovů napomáhá k samostatnosti, podporuje rodiny v tíživé životní situaci a poskytuje služby pěstounům. Organizace má pověření k výkonu sociálně-právní ochrany dětí a sociální rehabilitaci. Na začátku roku 2016 doprovázela 11 pěstounských rodin, z toho 9 příbuzenských.

- Rozum a Cit

Organizace Rozum a Cit tvoří Nadační fond pomáhající opuštěným dětem a náhradním rodinám a Zapsaný spolek, který je neziskovou organizací, dlouhodobě podporující myšlenku náhradní rodinné péče v České republice. Od roku 2000 podporuje organizace Rozum a Cit náhradní rodiny poskytováním služeb. Na začátku roku 2016 organizace v Praze doprovázela 38 pěstounských rodin, z toho asi 98% příbuzenských.

Tabulka č. 1 Doprovázející organizace a počty respondentů

	Letní dům	Dobrá rodina	Rozum a Cit	Cestou necestou
Počet respondentů	3	5	5	7

4.1 Výzkumný problém a výzkumná otázka

Výzkumný problém diplomové práce je následující:

Specifika příbuzenské pěstounské péče.

V diplomové práci jsou zkoumány potřeby příbuzenských pěstounů a jejich pohled na péči o dítě. Z výsledků lze vyvodit, v čem potřebují příbuzenští pěstouni podpořit a jaký přístup k nim by měla doprovázející organizace zvolit.

Výzkumná otázka tvoří jádro výzkumu a usnadňuje specifikaci cíle odborné práce.

V předkládané diplomové práci byla určena hlavní výzkumná otázka takto:

Jak vnímají příbuzenští pěstouni pěstounskou péči?

Na hlavní výzkumnou otázku navazují otázky dílčí, které tvoří okruh k polostrukturovanému rozhovoru:

- Jaké byly okolnosti před přijetím dítěte do pěstounské péče?
- Jak příbuzenští pěstouni na základě svých zkušeností vnímají a hodnotí péči o dítě?
- Jak ze svého pohledu příbuzenští pěstouni charakterizují vývoj pěstounské péče?
- Jak příbuzenští pěstouni vnímají institut pěstounství a systém doprovázení?

4.2 Respondenti výzkumu

Respondenti byli osloveni na jednotlivých setkáních pěstounů v organizacích, které se zapojily do výzkumu. Při oslovování byl kladen důraz na fakt, že zapojení do výzkumného šetření je zcela dobrovolné a rozhovor je anonymní. Počet pěstounů na vzdělávacích či sdílecích klubech oslovených organizací se početně lišil, v průměru však bylo možné oslovit okolo 7 osob za jednu organizaci. Mnoho pěstounů bylo velmi aktivních a ochotných poskytnout rozhovor. Podařilo se domluvit 22 schůzek, ze kterých vzešlo 20 výsledných rozhovorů. Dva rozhovory byly ze strany pěstounů zrušeny. Pro snadnější přepis a analýzu informací byly rozhovory se souhlasem pěstounů nahrávány na diktafon. Čtyři respondenti si nepřáli být nahráváni, jejich odpovědi byly zaznamenávány písemnou formou.

Respondenti výzkumu byli příbuzenští pěstouni, kteří mají uzavřenou dohodu o výkonu pěstounské péče s doprovázející organizací.

Respondenti tvořily ve třech čtvrtinách ženy – rozhovor byl proveden s 15 ženami a 5 muži. Většina oslovených pěstounů je příbuzensky spřízněna s matkou dítěte – převažují dcery pěstounů, které nezvládly svou situaci a kterým rodiče podali pomocnou ruku. V 17 z 20 případů jsou respondenty prarodiče dítěte – 12 babiček a 5 dědečků. Do výzkumu se zapojily 2 tety a 1 prateta dítěte.

Zajímavý je také věkový průměr oslovených respondentů, který je 59,85. Věkový průměr svěřených dětí je 9,7.

Pro lepší orientaci jsou v práci zařazeny tabulky s popisem respondentů a rodinných příslušníků.

Tabulka č. 2 Popis respondentů

	Pohlaví respondenta	Věk respondenta	Příbuzenský vztah s dítětem	Doba trvání péče o dítě	Doba trvání pěstounské péče
Respondent 1	Žena	50	Babička	4,5 let	0,5 roku
Respondent 2	Žena	62	Babička	5 let	1 rok
Respondent 3	Žena	46	Teta	2,5 let	1 rok
Respondent 4	Žena	61	Prateta	4,5 let	1 rok
Respondent 5	Žena	63	Babička	6,5 let	6,5 let
Respondent 6	Žena	65	Babička	9 let	8 let
Respondent 7	Žena	61	Babička	5 let	5 let
Respondent 8	Muž	67	Dědeček	6 let	6 let
Respondent 9	Žena	66	Babička	1,5 let	1 rok
Respondent 10	Muž	63	Dědeček	15 let	9 let
Respondent 11	Muž	68	Dědeček	7,5 let	7,5 let
Respondent 12	Muž	65	Dědeček	2 roky	2 roky
Respondent 13	Žena	64	Babička	8 let	6,5 let
Respondent 14	Žena	65	Babička	14 let	8 let
Respondent 15	Muž	69	Dědeček	20 let	10 let
Respondent 16	Žena	70	Babička	12 let	0,5 roku
Respondent 17	Žena	60	Babička	7 let	7 let
Respondent 18	Žena	50	Babička	4 roky	4 roky
Respondent 19	Žena	36	Teta	3 roky	3 roky
Respondent 20	Žena	46	Babička	3 roky	2 roky

Z odpovědí respondentů vyplynuly tyto charakteristiky svěřených dětí a jejich rodičů:

Děti v příbuzenské pěstounské péči

Oslovení pěstouni mají v péči dohromady 25 dětí, kterým je v průměru 9,7 let. Nejstaršímu dítěti, které pěstoun stále vychovává, je 21 let, nejmladšímu 2,5 roku. Děti v pěstounské péči jsou ovlivněny více faktory a jejich vývoj je v mnohém jiný než u dětí vyrůstajících s biologickými rodiči. Vše záleží na délce pobytu v ústavním zařízení, chování matky v době těhotenství i zážitcích dítěte v raném dětství. Pěstouni v rozhovoru i mimo něj často zmiňovali neklid a hyperaktivitu svěřeného dítěte.

Tabulka č. 3 Děti v péči respondentů

	Pohlaví	Věk
Dítě 1	Chlapec	5
Dítě 2	Dívka	9
Dítě 3	Dívka	2,5
Dítě 4	Chlapec	8
Dítě 5	Dívka	8
Dítě 6	Dívka	11
Dítě 7	Chlapec	10
Dítě 8	Chlapec	12
Dítě 9	Dívka	17
Dítě 10	Dívka, chlapec	15 a 9
Dítě 11	Chlapec	7,5
Dítě 12	Dívka, dívka	13 a 7
Dítě 13	Dívka, dívka	11,5 a 9
Dítě 14	Chlapec	14
Dítě 15	Chlapec a dívka	21 a 17
Dítě 16	Dívka a chlapec	12 a 3
Dítě 17	Chlapec	11
Dítě 18	Dívka	4
Dítě 19	Dívka	3
Dítě 20	Chlapec	3

Biologičtí rodiče svěřených dětí a jejich partneři

Z výsledků vyplývá, že respondenti se nejčastěji ujali dětí svých vlastních potomků. S pěstouny je biologicky spřízněno 15 žen a 5 mužů. Níže v textu budou popsány důvody, kvůli kterým se rodič o dítě nemůže starat.

Tabulka č. 4 Biologický rodič dítěte

	Pohlaví	Příbuzenský vztah s pěstouny	Důvod přerušeni péče o dítě	Styk s dítětem v současné době
Rodič 1	Žena	Dcera	Drogová závislost	Ano, občas
Rodič 2	Žena	Dcera	Neschopnost péče o dítě	Ne
Rodič 3	Žena	Sestra	Drogová závislost	Ano, občas
Rodič 4	Muž	Synovec	Alkoholismus, snížené rodičovské kompetence	Ano, denně
Rodič 5	Žena	Dcera	Drogová závislost	Ano, občas
Rodič 6	Žena	Dcera	Drogová závislost, trestná činnost	Ne
Rodič 7	Muž	Syn	Neschopnost péče o dítě	Ano, občas
Rodič 8	Muž	Syn	Drogová závislost	Ano, občas
Rodič 9	Žena	Dcera	Úmrtí	-
Rodič 10	Žena	Dcera	Drogová závislost	Ano, občas
Rodič 11	Žena	Dcera	Drogová závislost	Ne
Rodič 12	Žena	Dcera	Drogová závislost	Ano, občas
Rodič 13	Muž	Syn	Drogová závislost	Ne
Rodič 14	Muž	Syn	Neschopnost péče o dítě	Ano, občas
Rodič 15	Žena	Dcera	Drogová závislost - úmrtí	-
Rodič 16	Žena	Dcera	Úmrtí	-
Rodič 17	Žena	Dcera	Drogová závislost	Ano, občas
Rodič 18	Žena	Dcera	Drogová závislost	Ano, občas
Rodič 19	Žena	Sestra	Drogová závislost - úmrtí	-
Rodič 20	Žena	Dcera	Nezájem o dítě, psychická porucha	Ano, občas

O druhém rodiči, který není příbuzným pěstouna, jsou známy následující informace, které jsou řazeny dle pořadí respondentů výzkumného šetření.

Tabulka č. 5 Druhý rodič dítěte

	Pohlaví	Stav
Nepříbuzenský rodič 1	Otec	Není schopen péče o dítě, občas se s ním stýká
Nepříbuzenský rodič 2	Otec	Neznámý
Nepříbuzenský rodič 3	Otec	Neznámý
Nepříbuzenský rodič 4	Matka	Není schopna péče o dítě, občas se s ním stýká
Nepříbuzenský rodič 5	Otec	Neznámý
Nepříbuzenský rodič 6	Otec	Neznámý
Nepříbuzenský rodič 7	Matka	Není schopna péče o dítě, občas se s ním stýká
Nepříbuzenský rodič 8	Matka	Drogově závislá, nestýká se
Nepříbuzenský rodič 9	Otec	Zesnulý
Nepříbuzenský rodič 10	Otec	Drogově závislý, občas se stýká
Nepříbuzenský rodič 11	Otec	Neznámý
Nepříbuzenský rodič 12	Otec	Starší dívky: nestýkají se Mladší dívky: neznámý
Nepříbuzenský rodič 13	Matka	Zesnulá
Nepříbuzenský rodič 14	Matka	Závislá na alkoholu a drogách, psychicky nemocná
Nepříbuzenský rodič 15	Otec	Chlapce: neznámý Dívky: zesnulý
Nepříbuzenský rodič 16	Otec	Dívky i chlapce: nechce se o dítě starat
Nepříbuzenský rodič 17	Otec	Zesnulý
Nepříbuzenský rodič 18	Otec	Neznámý
Nepříbuzenský rodič 19	Otec	Nejeví zájem o dítě
Nepříbuzenský rodič 20	Otec	Neznámý

4.3 Zpracování výsledků výzkumného šetření

V rozhovorech s pěstouny byly pomocí otevřených otázek (viz příloha 1) zjišťovány informace ohledně života pěstounské rodiny. Všechny rozhovory s pěstouny byly nahrány na diktafon a doslovně přepsány.

Výsledky výzkumného šetření byly zpracovány pomocí metody kódování.

Z dílčích odpovědí respondentů vyloučily kódy, na základě jejichž podobnosti byly určeny kategorie:

- Důvod umístění dítěte do péče jiné osoby než rodiče.
- Motivace pěstouna pro přijetí dítěte do péče.
- Délka péče o dítě a délka pěstounské péče.
- Příbuzenský vztah pěstouna s dítětem a jeho rodičem.
- Radosti a starosti pěstounů.
- Změny v životě pěstouna po přijetí dítěte do péče.
- Povědomí dítěte o situaci jeho biologických rodičů.
- Styk dítěte s rodiči.
- Oslovování pěstouna dítětem.
- Vztah příbuzenského pěstouna k sobě samému.
- Výhody a nevýhody pěstounské péče.
- Největší benefity v doprovázení pěstounů.
- Služby, které pěstounovi v doprovázení chybí.

Do výsledků práce byly pro lepší orientaci v dané problematice přepsány doslovné citace odpovědí respondentů.

4.3.1 Výsledky výzkumného šetření

Výsledky výzkumného šetření jsou strukturovány na základě získaných kategorií.

Důvod umístění dítěte do péče jiné osoby než rodiče

Cílem této kategorie bylo zjistit, jaká situace předcházela přijetí dítěte do pěstounské péče. Oslovení příbuzenští pěstouni byli většinou před narozením dítěte v kontaktu s jeho biologickými rodiči, dokázali tedy odpovědět na to, jakým způsobem se odvíjela rodinná historie dítěte a jeho rodičů. Bylo vidět, že mnoho respondentů má problém se zodpovězením otázek o rodičích svěřených dětí, pro řadu z nich je to stále citlivé téma.

Příběhy narozených dětí začínají různě, mnoho jejich rodičů zvolilo způsob života, který se neslučuje s výchovou, jiní mají snížené rodičovské kompetence a nedovedou se o své dítě postarat. Dalšími důvody jsou také úmrtí, výkon trestu odnětí svobody, psychické onemocnění či prostý nezáměr.

Jako nejčastější důvod, kvůli kterému se nemohou rodiče starat o své dítě, vyplývá z rozhovorů **drogová závislost**, kterou uvedlo třináct pěstounů.

Respondent č. 1 uvedl: „*Situace, vlastně kdy dcera lítala v drogách a nemohla se o malýho starat. Z toho důvodu jsme se rychle rozhodli, že přijde k nám*“.

Respondent č. 3 se stará o dítě své sestry a rovněž zmiňuje drogovou závislost matky: „*Sestra otěhotněla, my jsme mysleli, že ji to změní. Ona brala drogy, mysleli jsme, že se bude držet doma, že jí to změní celý život. Ale bohužel ji to nezměnilo.*“

Jak z rozhovorů vyplynulo, ve většině případů lze předpokládat, že závislí na drogách byli oba rodiče dítěte, mnoho pěstounů uvedlo, že otec dítěte není uveden v rodném listě a rodina ho nezná. Drogovou závislost uvádí i další dotazovaní.

Respondent č. 5 uvedl: „*Její maminka a tatínek byli závislí na drogách. Takže rok a půl byla v ústavu a pak jsem si ji vzala.*“

Respondent č. 11, který spolu s manželkou vychovává syna jejich dcery, uvádí: *„Dcera byla na drogách. Odešla z domova a pak se to zvirtlo. Když jsme se dozvěděli, že otěhotněla, tak jsme se začali zajímat, dělali jsme kroky, aby nám dítě bylo svěřeno do péče. Ke způsobu jejího života dítě nepatří, buď by dlouho nepřežilo, nebo by to byl nějaký otloukánek. Porodila, manželka byla u porodu. Dcera nepřiznala, že brala drogy, přiznala se až později. Ona žila dokonce v lese, vařila si na ohni, to byl důvod – k nám jít nechtěla.“*

Někteří biologičtí rodiče se o děti několik let dokázali starat i přes svou závislost, jiným bylo dítě odebráno ihned po narození. *„Jejich maminka fetovala, a to už než měla děti. Porodila první dítě, bydlela s ním a poté porodila druhé dítě, pořád fetovala. Potom ještě dvě děti nechala v porodnici. Bydleli v garsonce, o tu přišla, poté v ubytovně a děti jí byly odebrány – děti byly v Klokánku a potom jsme si je po půl roce vzali“* (respondent č. 12).

V jednom z rozhovorů se objevila kombinace narkomanie, psychické poruchy a alkoholové závislosti: *„Matka dítěte se nezvládala o dítě starat, je psychicky nemocná, je to i alkoholička, narkomanka. Celé těhotenství strávila v psychiatrické léčebně. Syn chodil do práce, nezvládal péči. Myslela jsem si, že ho budeme mít jen na určitou dobu a teď ho máme už 14 let“* (respondent č. 14).

Ze tří rozhovorů vyplynulo, že rodič v důsledku drogové závislosti zemřel.

Z rozhovorů s pěstouny dále vyplynulo, že čtyři děti nemohly zůstat v péči rodičů kvůli **nezájmu či sníženým rodičovským dovednostem**.

Respondent č. 7 uvádí: *„Matka se o kluka neuměla postarat, syn dělal zedničinu, nestíhal. Tak jsme se stali pěstouny my.“* Odebrání dítěte z rodiny je ale téměř vždy podmíněno mnoha faktory.

Ve čtyřech případech se o dítě stará příbuzenský pěstoun v důsledku **úmrtí biologického rodiče** dítěte.

Respondentka č. 9 se musela smířit se smrtí své dcery: *„Dcera zemřela a vnučka neměla už nikoho. Otec zemřel v roce 2003. Je oboustranný sirotek.“*

Respondent č. 15 v příběhu rodiny zmiňuje drogovou závislost své dcery a její následnou smrt: *„Všichni fetovali – matka i oba otcové. Potom matka dětí spáchala sebevraždu.“*

Respondent č. 16 uvádí, že matka dětí zemřela po těžké nemoci: „*Maminka zemřela. Byla s dětma sama, staraly jsme se společně, já je mám od narození. Máma nebyla vdaná. Tatínek platí, ale nestará se. Mají teda každéj jinýho. Holčičku měla s jedním mužem, ten se nestará, a chlapečka měla s přítelem po pětiletý známosti, ten řekl, že dítě nechce.*“

Jako dalším významným důvodem pro odebrání dítěte z péče biologických rodičů se jeví **alkoholová závislost**. Alkohol je často kombinován s nealkoholovými drogami a rodič v důsledku své závislosti nezvládá péči o dítě.

Respondent č. 4 má zkušenost s alkoholovou závislostí svého blízkého: „*Chyběly jim peníze, synovec začal i hodně pít a to dítě sedělo věčně před televizí, v ruce mělo rohlík, hádali se, občas tam chodili i policajti, takže to je pro dítě hodně špatný, no.*“

Dalším důvodem pro výchovu dítěte pěstouny je výkon trestu odnětí svobody rodiče pro krádeže, trestnou činnost a drogovou závislost. Respondent č. 6 uvádí více faktorů, které ovlivnily život matky dítěte: „*Stalo se to, že její maminka se v pubertě změnila, táhla ji parta, přišel fet a krádeže. Už počtvrté je ve vězení. Mně přivedla holku, když jí byl rok, abych ji pohlídala. Potom jsem ji tři týdny neviděla a holka mi zůstala. Rok byla v Klokánku, než jsem si vyřídila pracovní věci a od té doby jsme už spolu.*“

Motivace pěstouna pro přijetí dítěte do péče

Otázka týkající se motivace přijetí dítěte do péče příbuzného byla zodpovězena všemi pěstouny jednoznačně – dítě je naše rodina. Oslovení respondenti považují své rozhodnutí o přijetí dítěte do péče za samozřejmé.

Respondent č. 1: „*No, je to naše krev, takže to byla jasná volba, že ho chceme k nám.*“ Podobně se vyjádřil respondent č. 12: „*Je to rodina. Jsou to naše děti. Člověk se o ně musí postarat.*“ Někteří respondenti přiznali, že si dítě vzali do péče, aby nemuselo vyrůstat v dětském domově: „*Taková lítost, že by měla vyrůstat v dětském domově.*“

Respondenti č. 4 a 9 také vyjádřili obavu z pobytu dítěte v ústavním zařízení: „*Mně by se špatně spalo, kdybych věděla, že je v děcáku. To si nedovedu představit, jak bych se mu dívala do očí, kdybych věděla, že je v děcáku.*“ „*Je to moje dítě! Přece nedám svoje dítě do děcáku.*“

Jeden z respondentů, dědeček dítěte, sdělil, že s přijetím do péče nesouhlasil, tento problém se objevil i u respondenta č. 14 – babičky dítěte, v tomto případě nesouhlasí s péčí její manžel: „*Nechtěla jsem ho dát do ústavu. Manžel s tím dodnes nesouhlasí. Ale pomáhá mi dcera.*“ Někteří pěstouni také mluví o tlaku orgánu sociálně-právní ochrany dětí, který na ně byl kladen ve vyhrocené situaci, kdy dítě bylo odebráno rodičům: „*Soud nám to nabídl, že by bylo lepší, abychom si ho vzali. A je to rodina*“ (respondent č. 7).

„*Sociálka by matce toho kluka sebrala. Řekli, jestli ho chceme, tak jsme si ho vzali*“ (respondent č. 15).

Z odpovědí pěstounů je patrné, že motivace péče o dítě je silně ovlivněna příbuzenskou vazbou, spojenou s jeho rodičem. Pěstouni musí v relativně krátkém časovém úseku učinit závažné rozhodnutí, které se pojí s city, emocemi, strachem, často tlakem orgánů a mnohdy také se soubojem vlastního svědomí. Je důležité, aby sociální pracovníci, kteří pěstounům nabízejí péči o jejich malého příbuzného, nekladli na prarodiče, tety a další rodinu příliš velký nátlak. Příbuzný by měl vždy mít možnost volby, aby později svého rozhodnutí nelitoval.

Délka péče o dítě a délka pěstounské péče

Délka péče o dítě je zpravidla odvozena od situace, která přijetí do rodiny předcházela. Někteří z pěstounů vychovávají dítě od jeho narození, mnohdy byli nápomocni rodičům, kteří si s výchovou nevěděli rady, protože jejich vlastní život byl zatížen závislostí. Jiní pěstouni se do života dítěte dostali až po selhání biologických rodičů, a to na popud orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Doba trvání péče o dítě a doba trvání pěstounské péče je u poloviny respondentů různě dlouhá. Příbuzní se stali pěstouny až po letech péče. Příbuzní jsou často špatně informováni o pěstounské péči a z ní plynoucích práv a povinností. Ze zákona má osoba dítěti příbuzná vyživovací povinnost, proto jsou vedeny v odborných diskuzích spory, zda příbuzenským pěstounům náleží odměna pěstouna.

Jak uvádí zákon: „*Odměna pěstouna náleží osobě pečující nebo osobě v evidenci, která je rodičem nebo prarodičem otce nebo matky svěřeného dítěte, pouze v případech hodných zvláštního zřetele, zejména s ohledem na sociální a majetkové poměry osoby pečující nebo osoby v evidenci a jejich rodiny a s přihlédnutím ke zdravotnímu stavu dítěte*“ (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).

Konečné rozhodnutí o svěřeni dítěte do příbuzenské pěstounské péče je v rukou soudů, ty dle zkušeností sociálních pracovníků postupují různě, proto v České republice nalezneme oblasti, kde příbuzní pěstounskou péčí téměř nevyužívají, a jiné, kde je tato péče samozřejmostí. Všichni respondenti pobírali v době konání rozhovoru dávky pěstounské péče, a to i odměnu pěstouna.

Příbuzenský vztah pěstouna s dítětem a jeho rodičem

Jak bylo výše popsáno, rozhovorů se zúčastnilo 12 babiček, 5 dědečků, 2 tety a 1 prateta svěřeného dítěte.

Bylo zjištěno, že ve 13 případech se pěstouni ujali dětí svých dcer; ve výzkumu figurovalo 9 matek (babičky dítěte) a 4 otcové (dědečci dítěte). Čtyři rodiče dětí jsou synové pěstounů, dvě dotazované pěstounky jsou sestrami matky dítěte, prateta je tetou otce dítěte.

Radosti a starosti pěstouna

Odpovědi ohledně radostí a starostí pojících se s péčí o pěstounské dítě se výrazně lišily s ohledem na věk dítěte. Pěstouni vychovávající malé děti nejčastěji uváděli jako radost fakt, že dítě roste, vyzdvihují jeho školní úspěchy a přibývající dovednosti. „*No, jak prospívá, jak roste, prostě všechno už dokáže, jak se osamostatňuje. Jeho pokroky. To mi dělá radost*“ (respondent č. 1).

Respondent č. 3 vidí pozitiva ve stejných věcech jako ve výchově vlastních dětí. „*Dělá mi radost úplně to stejný jako u vlastního dítěte. Dělá mi radost, prostě že je. Už si ani nedokážu představit, že by nebyla nebo že by byla někde jinde. Jen máte větší starost, protože není vaše.*“

Respondent č. 4 na otázku odpovídá takto: „*Dělá mi tu radost často on. Učí se dobře, má takový měkký srdíčko. Takže když se přijde pomazlit, mě vždycky drží a říká, teto, až budu velkej, tak večeri udělám já a ty se budeš koukat na televizi. Jsem fyzicky vyčerpaná, psychicky nabitá.*“

Starosti dělá pěstounům ve výchově starších dětí problémové chování spojené s obdobím puberty, dále se také bojí, aby dítě nepokračovalo ve šlépějích svých rodičů. Například respondent č. 7 má tyto obavy: „*Aby se nechytl party, aby nezačal brát drogy.*“

I další respondenti jsou zneklidněni špatným příkladem rodičů: „*Aby nedopadly jako maminka, předpoklady tam jsou*“ (respondent č. 12).

Další starosti dotazovaných se zdá být jejich vyšší věk a s ním spojená určitá omezení. Prarodiče si stěžují na zdravotní problémy, v důsledku kterých nemohou dětem nabídnout aktivní trávení volného času, jsou rychleji unavení a nemohou děti tak často vodit například na zájmové kroužky. Respondentku č. 16 tyto okolnosti očividně trápí: „*V sedmdesáti jsem se stala matkou, to není žádný med. Oni jsou hodní, ale už je nemůžu vzít na kolo, na brusle, to nedoběhnu. Takže ten věkovej rozdíl. Jinak všechno zvládnou, ale ty aktivity... Ale jet s nima na hory, to už nezvládnou. Ona holka zrovna včera plakala, že jsou prázdniny a je furt doma. Takový věci mě trápí.*“

Většina pěstounů se vyjádřila k péči o dítě vesměs pozitivně, u respondenta č. 10 však bylo evidentní negativní ladění. Radosti a starosti v pěstounské péči shrnul takto: „*Té radosti je hodně málo. Teď se snažím s tím vnukem chodit sportovat, to je radost. Spíš jsou to ale starosti. S učením. Nechtějí se učit. A puberta. Člověk necítí žádný vděk, snad mají raději tu matku než nás.*“

Z odpovědí především vyplývá, že příbuzenští pěstouni vyššího věku mají zájem o služby spojené s aktivním trávením volného času dětí. Jak bude dále zmíněno, pěstouni požadují po své doprovázející organizaci pořádání zážitkových akcí pro děti, které sami nemohou nabídnout.

Život pěstouna po přijetí dítěte do péče

Změna v životě pěstouna odehrávající se po přijetí dítěte do péče je u každého z respondentů individuální. Míra odlišností se odvíjí od toho, zda se starali o dítě spolu s jeho rodiči a poté nastala změna, nebo zda se stali celodenními pečovateli ze dne na den, například v důsledku úmrtí rodiče. Většina respondentů uvádí, že do jejich života neplánovaně přibyly povinnosti spojené se školní docházkou, návštěvou lékařů a dalšími událostmi souvisejícími s péčí o dítě. Pěstouni také zmiňují ztrátu dosavadních koníčků a jinou náplň volného času.

Respondent č. 5 konstatuje: „*Změnilo se hodně. Stala se ze mě maminka na dvacet čtyři hodin denně, mám jiný zájmy, už se nemůžu věnovat koníčkům.*“

I respondent č. 12 vnímá podobné problémy: „*Máme povinnosti – jezdit k doktorovi, učit se s nimi, šatit je. A musel jsem zůstat v práci a nejit do důchodu, jinak bychom to neutáhli.*“

Život některých pečujících se obrátil doslova „vzhůru nohama“. Z plně nezávislých lidí se stali znovu „rodiče“, kteří však ve své roli nemají mnohdy jasno. Jak se vyjádřil respondent č. 14, změny byly zásadní: *„Vše se změnilo. Odešla jsem ze zaměstnání na mateřskou dovolenou, odstěhovali jsme se z Prahy, ztratila jsem vrstevníky – ti mají úplně jiný starosti. Oni nechápou, že mám malý dítě.“*

Respondenti často zmiňují kromě ztráty volného času také vytěsnění klidu ze svého života: *„Máme víc starostí – místo klidného důchodu. Není na obtíž, to ne, ale je to náročné“* (respondent č. 7).

Respondent č. 10 dokonce mluví o obětování se dítěti: *„Obětovali jsme život, ztratili vlastní záliby.“*

Příbuzenští pěstouni jsou často, jak již bylo řečeno, před rozhodnutím o přijetí či nepřijetí dítěte postaveni velmi náhle a mnohdy nemají čas ani prostor o situaci dlouho přemýšlet. Z odpovědí je cítit, že největší změna nastala u respondentů, kteří dlouhodobě nebo vůbec nebyli ve styku s příbuznými – rodiči dítěte a to se najednou objevilo v jejich životě. Takováto situace velmi ostře rozdělila život pěstouna na dobu před přijetím dítěte do péče a po něm, protože už neočekával, že ve svém věku bude ještě vychovávat dítě.

Respondent č. 6 říká: *„Nejsem vdaná, takže jsem si mohla jít, kam chci, kdy chci. Ted' to všechno padlo. Ted' se snažím si dát svůj volný čas na dopoledne.“*

Respondent č. 1 uvádí: *„No, to nás zarazilo, drobátko, ale zase nám to přidalo hodně radosti a řekla bych, že nás to i omladilo. Už jsme si předtím jeli to svoje a ted'ka prostě jsme museli absolvovat všechno znova, že jo.“*

Změna je o to silnější tím, že příbuzný neměl na rozmyšlenou tak dlouhou dobu, jakou má například pěstoun nepříbuzenský, který navíc prochází přípravami pro výkon pěstounské péče.

Povědomí dítěte o situaci jeho biologických rodičů

Dle výpovědí oslovených respondentů děti zpravidla znají situaci svých biologických rodičů (24 z 25 dětí). Jsou obeznámeny s tím, co se s rodiči stalo, některé si samozřejmě tyto události pamatují.

Například respondent č. 4 uvádí: *„Zhruba to ví. Kolikrát když jsme jeli ze školky, koukal z okna, a to mu bylo pět, tak říká: Já si vzpomínám, jak na sebe táta s mámou řvali a jak tam přijeli policajti. Tohle mu v povědomí určitě zůstalo, pak ví, že maminka chodí velmi zřídka.“*

Děti, které jsou v kontaktu se svými rodiči, situaci vnímají velmi intenzivně: *„Víte to. Zná tu historii. Byli jsme i za mámou ve věznici na návštěvě“* (respondent č. 6).

Jedna z oslovených pěstunek dítěti zatím neřekla, že není jeho matkou, na otázku, zda má dítě povědomí o tom, co se stalo, říká: *„Nemá, vůbec nemá. Čekáme, až se začne ptát, a budu jí odpovídat, nebudu jí lhát“* (respondent č. 3). Tato dívka je zatím velmi malá, odborníci však doporučují říkat dítěti pravdu o jeho kořenech již od dětství, aby nebylo později překvapeno. Pěstouni by měli formou pohádkového příběhu dítě seznamovat s mnohdy velmi smutnou historií života jeho rodičů. Situaci hezky přibližuje respondent č. 1: *„Víte, kdo je jeho maminka, ale že jedla takový jedovatý ošklivý prášky a potom, co se stalo, že prostě nebylo možné, aby se starala, tak přišel k nám.“*

Vědět, odkud pocházíme a kam směřujeme, je důležité pro každého z nás. Právě informace o rodičích jsou pro dítě v budování vlastní identity stěžejní. Nezdá se však stává, že právě příbuznější pěstouni nejsou ochotni mluvit o svých dcerách, synech či jiných příbuzných, kteří nějakým způsobem selhali a nestarají se o své děti. Ty však potřebují poznat pravdu nenásilně a dostávat přitom velkou dávku podpory.

Styk dítěte s rodiči

Děti oslovených respondentů se ve dvanácti případech stýkají s biologickými rodiči. Četnost a délka kontaktů jsou různé. Někteří pěstouni musí kontakt dokonce sami zprostředkovávat. Respondent č. 4 uvádí: „*Maminka chodí velmi zřídka. Takže se jí snažíme dovolat, já ji vyloženě dotáhnou. S tatínkem se stýká pravidelně, ten pro něj chodí do školy, a s maminkou, tu jsme teď vzali do kleští a řekli, ať alespoň jednou za čtrnáct dní si ho vezme.*“

Některé kontakty dítěte s matkou či otcem jsou ovlivněny aktuální mírou závislosti rodiče na návykových látkách, respondent č. 5 k tomu poznamenává: „*Občas se schází, maminka teď bere málo, snaží se.*“

S kontaktem dítěte s rodičem se často pojí nezodpovědnost dospělých. Rodič slíbí, že dítě navštíví, což následně nesplní, a dítě, které je plné očekávání, je velmi zklamané. V případech, kdy je pro pěstouny obtížné zajistit hladký průběh setkání, má být nápomocná doprovázející organizace. Službou asistovaného kontaktu mohou sociální pracovníci ulehčit život nejen pěstounovi, ale hlavně dát pevnou půdu pod nohama dítěti.

Oslovování pěstouna dítětem

Téma oslovování pěstouna svěřeným dítětem bylo otevřeno proto, že v praxi sociálních pracovníků, kteří jsou v kontaktu pěstounskou rodinou, je často patrné dvojí oslovování pěstouna. Jsou to nejčastěji malé děti, které v otázce vlastní pozice v rodině nemají jasno a oslovují pěstouny „maminko“ a „tatínku“ místo například „babičko“, „dědečku“. Někteří pěstouni nad mícháním rolí mávnou rukou, jiní striktně vyžadují správné oslovení.

Respondenti nejčastěji uváděli, že je děti oslovují dle jejich skutečného vztahu, tedy například „babičko“, „teto“. Objevila se však i nesprávná oslovení, například u respondenta č. 1: „*Maminka mi říká. Překřtil si mě na maminku, muže na tátu.*“ Respondent č. 16 uvádí dvojí oslovení: „*Babičko, někdy maminko.*“

Problematika oslovování je často probíraným tématem sociálních pracovníků doprovázejících organizací. Je důležité, aby si pracovník zjistil, jak dítě svého pěstouna oslovuje, ještě předtím, než s rodinou začne pracovat. Předejde tak nepříjemným situacím. Děti předškolního věku jsou velmi často zmateny při analyzování rolí členů své rodiny, nezřídka se stává, že pěstouny zaměňují za své rodiče.

Vztah příbuzenského pěstouna k sobě samému

Touto otázkou bylo zjišťováno, zda se respondent cítí více jako pěstoun, tedy tak, jak je jeho role zákonem předurčena, nebo stále jako rodinný příslušník, tedy jako babička, dědeček, teta nebo prateta.

Pěstouni v žádné z odpovědí neuvedli, že by se cítili jako pěstouni, vždy zdůraznili příbuzenský vztah, který je pojí s dítětem. Někteří svou roli ještě kombinují s rolí rodiče. Není jistě lehké oddělit pozice prarodiče, který rozmazluje, a rodiče, který vychovává. Právě prarodiče jsou v některých případech zmateni. Jak říká respondent č. 17, role matky a babičky se překrývají: *„Nevím, cítím se jako máma/babička. To je právě to nejhorší, že si nemůžete vybrat.“*

Konflikt rolí cítí respondent č. 14: *„Babička/matka. Mám problém být na něj přísná. Babička má děti rozmazlovat, já musím obojí.“*

Respondent č. 5 má jednoznačnou odpověď na otázku, zda se cítí více jako pěstounka nebo babička: *„Určitě jako maminka.“*

Z odpovědí respondentů je patrné, že příbuzní pěstouni berou svou roli pěstouna spíše druhotně, největší význam pro ně má příbuzenský vztah s dítětem. Někteří z pěstounů dokonce stojí v důsledku nevyjasnění své pozice na hraně mezi opravdovým vztahem k dítěti a pozicí matky/otce, kterou v určitém slova smyslu zastávají. Je důležité, aby sociální pracovníci pomáhající rodině tuto problematiku řešili a ukazovali pěstounům střízlivý pohled na věc.

Výhody a nevýhody pěstounské péče

V této části bylo zkoumání zaměřeno na to, jaké výhody a nevýhody vidí respondenti v pěstounské péči. Jak bylo popsáno v teoretické části práce, pěstounům jsou ze zákona dána práva a povinnosti, i ty byly v odpovědích zastoupeny.

Obecně lze říci, že respondenti vnímají jako výhodu dávky pěstounské péče, které od státu pobírají, zdůrazňují však, že finanční dávky nejsou nijak vysoké a rozhodně nejsou důvodem, proč si dítě vzali do péče. Někteří pěstouni vnímají peněžitě příspěvky jako jedinou možnost, jak z finančního hlediska péči zvládnout.

Respondent č. 12 připouští: *„Příspěvky jsou výhoda, ale není to moc. Bez dávek bychom si to ale nemohli dovolit. To by vůbec nešlo.“*

Respondent č. 2 se k problematice vyjadřuje takto: „*No tak, výhodu to má, že bereme peníze, můžeme jí kupovat oblečení, boty, dopřát jí kroužky, věci do školy... Vše dáváme jí, má spoření.*“

Respondent č. 5 uvádí: „*Příspěvky od státu. Ale kdybych chodila do práce, měla bych víc.*“

V otázce výhod a nevýhod pěstounské péče pěstouni často zmiňovali povinné vzdělávání, které vnímají různě. Někteří z oslovených respondentů berou vzdělávací semináře a kluby velmi pozitivně, vyjadřují se například podobně jako respondent č. 3: „*Vzdělávání – tam jsem se dozvěděla spoustu nových věcí o výchově a od jiných lidí se dozvídám, že na tom nejsem tak špatně.*“

Vzdělávání může být pro pěstouny formou opory a podpory, respondentka č. 4 říká: „*Vzdělávání beru jako výhodu, je pravda, že si to musím naddělat, ale kolikrát jsem tam přišla zdrchaná a ostatní mi řekli, že to znají. A to je úleva, že to bývá normální, člověk to ze sebe shodí. A chodím odtud jak politá živou vodou. Je to velká podpora.*“

Pěstounka č. 9 má ke vzdělávání ambivalentní vztah: „*Toho vzdělávání je moc. Sdíleci kluby jsou fajn, ale někdy mě zatěžují vzdělávací kluby, někdy se s těmi věcmi neztotožním.*“

Vzdělávání vnímají negativně pěstouni č. 8 a 12: „*Vzdělávání. To je k ničemu, všechno už mám za sebou, co by mě tam naučili. Měl jsem 4 děti, 10 vnoučat, už všechno znám.*“ „*To vzdělávání. Je to zatěžující. Kdybych nebyl děda, tak bych to možná bral, ale jsme rodina, tam to všechno prostě už je.*“

Jako výhodu berou pěstouni také možnost respitní péče, tedy jakési odlehčení v péči o dítě. Doprovázející organizace buď odlehčovací péči sami zajišťují, nebo ji zprostředkovávají.

Pro respondenta č. 4 je výhodou toto: „*To, že platí letní tábor, takže já mám prostor si malinko oddychnout.*“

Zájem a podpora klíčových sociálních pracovníků se některým respondentům jeví jako velká výhoda pěstounské péče.

Respondent č. 14 shrnuje výhody pěstounství takto: „*Dávky – je to pro mě mnohem snadnější. Doprovázení organizace – to je obrovská pomoc, jsou tam lidé, kteří mi rozumí, kteří mají stejné problémy, byla jsem na to předtím sama. I to vzdělávání.*“

Více je o benefitech, které pěstouni vnímají v systému doprovázení, uvedeno níže v textu.

Jako nevýhodu přiznal jeden z pěstounů, respondent č. 14, že mu vadí právo biologických rodičů rozhodovat v životě dítěte: *„Vadí mi, že rodiče nejsou při pěstounství zbaveni rodičovských práv, spoustu věcí nemůžu rozhodnout.“*

Respondent č. 15 si stěžuje na sociální pracovníce orgánu sociálně-právní ochrany dětí, se kterými nemá dobrou zkušenost, jako nevýhodu pěstounské péče bere jejich návštěvy v domácnosti.

Respondentovi č. 18 vadí vzdělávání a návštěvy sociálních pracovníků doprovázející organizace. Návštěvy by dle jeho názoru mohly být méně časté v rodinách, kde je vše v pořádku: *„Že se musíme vzdělávat tak často. A návštěvy sociálních pracovníků by mohly být míň často, občas to člověka omezuje.“*

Největší benefity v doprovázení pěstounů

Z výsledků polo-strukturovaných rozhovorů vyplývá, že pěstouni velmi oceňují akce pro děti pořádané doprovázející organizací, proplácení školních akcí, zprostředkování vzdělávacích akcí, zejména vícedenních, díky kterým si mohou rychle splnit požadované vzdělávací hodiny. Respondent č. 8 uvádí: *„Je dobré, že nabízí výlety a proplatí nám školní akce, třeba školu v přírodě.“*

U pěstounů, kteří ještě vychovávají své vlastní děti, je patrné, že oceňují finanční pomoc spojenou s proplácením aktivit pro pěstounské děti, svým dětem tak nemusí nic odpírat. Respondent č. 3 říká: *„Je dobrý, že neomezují vlastního syna. Každý bude mít svoje.“*

Respondent č. 9 oceňuje podporu a přístup doprovázející organizace: *„Předtím, než jsme do organizace vstoupili, tak jsem spoustu věcí nevěděla. Rozšířilo mi to obzory. Líbí se mi přístup k lidem, trpělivost, starostlivost. Doučování – tam je vidět obrovský výsledek. Ona vstřebává věci od vás líp než ode mě, třetí strana hraje velkou roli.“*

Respondenti také pozitivně hodnotí zájem pracovníků doprovázející organizace o jejich život a snahu pomoci.

Respondent č. 14 líčí své dojmy takto: *„Už jen ten zájem, jinak si nás nikdo nevíšmá. Vůbec nevím, jak bych se v některých situacích sama zachovala. Když mám problém, tak zavolám své klíčové pracovníci a ona mi poradí. Neumím sama zpracovat myšlení toho dítěte, když se snažím vše pro něho dělat a on mě bojkotuje, nebo že jsou pro něj rodiče na prvním místě. O tom jsem si s ní promluvila a zpracovala.“*

Respondent č. 17 se vyjadřuje podobně: *„Mám se kam obrátit, pomůžou, poradí. Pomůžou, když to jde. Člověk na to není úplně sám.“*

Pomoc klíčové pracovníce oceňuje také respondent č. 19: *„Že za mnou přijde klíčová pracovníce, poradí mi, když něco potřebuju vyhledat, nevím si rady s malou.“*

U některých respondentů bylo velmi citelné pozitivní naladění na doprovázející organizaci. Zejména pěstouni, kteří na svěřené dítě zůstali sami a například v období jeho puberty nevědí, jak s ním správně komunikovat, jsou vděční za zájem sociálních pracovníků a celkový systém doprovázení pěstounů.

Služby, které pěstounovi v doprovázení chybí

V odpovědích na poslední otázku se pěstouni vyjadřovali nejméně obsáhle. Jeden z pěstounů uvedl, že generace prarodičů, kteří se stali pěstouny, si umí vše zařídit sama a na služby navíc není zvyklá, spokojí se s málem. Odpovědi na otázku, co více by pěstoun od doprovázející organizace potřeboval, tuto teorii potvrzují. Pěstouni často nevěděli, co odpovědět, a konstatovali, že jsou se službami spokojeni.

Jako námět na zlepšení služeb doprovázející organizace uvedl respondent č. 1 toto: *„Nic mě nenapadá. Možná rozšíření témat ve vzdělávání, někdy se to opakuje.“*

Respondenti č. 5 a 9 se shodli, že by uvítali vícedenní vzdělávací akce: *„Vikendové pobyty – vzdělávací.“* *„Ocenila bych víkendy nebo výlety dětí a pěstounů dohromady, to by se mi líbilo.“*

Respondent č. 10 by ocenil více odlehčovací péče. Respondent č. 11 by byl rád, kdyby vzdělávání oživil host se zajímavými zkušenostmi: *„Nové impulzy na klub pěstounů – člověk s jinou zkušeností a tak dál.“*

Všichni oslovení respondenti hodnotí pozitivně možnost využití akcí pro děti, někteří z nich by byli vděční za rozšíření již nabízených aktivit.

Respondent č. 14 navrhuje: „*Větší nabídka akcí – v papírové podobě, dříve jsme dostávali lístky do divadla, kina. Bývalo to bohatší.*“

Otázka, jaké další služby by od doprovázející organizace potřebovali, byla nejméně zodpovídána. Lze tedy předpokládat, že systém doprovázení pěstounů v oslovených organizacích je dostačující a pěstouni jsou s ním vesměs spokojeni.

Námětem pro zlepšení či rozšíření služeb by mohl být návrh na pořádání víkendových pobytů pro pěstouny a děti spojených se vzděláváním dospělých a volnočasovými aktivitami určenými dětem. Ne všechny doprovázející organizace jsou však této formě vzdělávání nakloněny. Některé se snaží vzdělávací aktivity nabízet celoročně, aby pěstounům zajistily soustavný proces učení. Kluby pěstounů jsou také místem pro celoroční sdílení zkušeností, radostí a starostí.

4.4 Tematické kazuistiky

Z výsledků první části výzkumného šetření předkládané diplomové práce se dá usoudit, že hlavními důvody pro svěřením dětí do péče pěstounů byly drogová závislost a úmrtí biologického rodiče. Ze zkušeností oslovených sociálních pracovníků doprovázejících pěstouny také vyplývá, že dalšími důvody, proč děti vyrůstají bez biologických rodičů, jsou alkoholová závislost, trestná činnost a nezáměr o dítě.

Předkládané kazuistiky jsou velmi stručné a snaží se nastínit situace, ve kterých se pěstouni a jim svěřené děti mohou ocitát. Kazuistiky byly sestaveny na základě informací od respondentů výzkumného šetření a sociálních pracovníků.

Kazuistiky jsou zcela anonymní, uvedená jména osob jsou fiktivní.

Kazuistika č. 1 – Drogová závislost rodiče dítěte

Manželé Jana (55) a Pavel (56) vychovávají svého čtyřletého vnuka. Jejich dcera Alice začala již v pubertě brát drogy (nejčastěji pervitin) a utíkala z domova. Postupně se dostala na ulici, rodiče navštěvovala jen občas, když potřebovala pomoci, odpočinout si nebo přespat. Oba rodiče nabízeli dceři pomocnou ruku až do chvíle, kdy jim kompletně vykradla byt. Poté dceru již nechtěli vidět, byli ze vzniklé situace psychicky vyčerpaní a museli vyhledat odbornou psychologickou pomoc.

Od té doby se s dcerou dva roky neviděli – až do chvíle, kdy jim sociální pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dětí sdělila, že se stali prarodiči. Manželé okamžitě začali podnikat kroky k přijetí dítěte do své péče, protože situace jejich dcery se nijak nezměnila a nebylo možné, aby se o miminko starala. Matka se svěřením dítěte do péče svých rodičů souhlasila a dál žila na ulici. Otec dítěte se o něj nechtěl starat. V situaci figurovala matka otce dítěte, tedy druhá babička, která souhlasila se svěřením dítěte do péče Jany a Pavla s tím, že ho bude moci pravidelně navštěvovat.

Nyní jsou chlapci čtyři roky, rodině se podařilo obnovit vztahy s matkou, která absolvovala léčbu závislosti a v současné době má druhé dítě, o které se stará. Její prvorozený syn ji bere jako tetu, své babičce říká maminko. Pěstouni však dítěti situaci vysvětlují, obeznámili ho s faktem, že nejsou jeho biologickými rodiči. V současné době nemá matka zájem o svěření syna do své péče, občasně ho ale navštěvuje. Otec dítěte se s ním stýká sporadicky.

Kazuistika č. 2 – Nadměrné užívání alkoholu rodičem dítěte

Pěstounka, které je šedesát let, vychovává s manželem tři děti své dcery. Dcera Petra, která žila až do svých třiceti let spořádaným životem, se vdala a narodili se jí dva synové. Manželství však nebylo šťastné a po několika letech se rozpadlo. Po rozvodu začala Petra nadužívat alkohol, přestala se o syny starat a uzavřela se do sebe. Její situace se postupně zhoršovala, oba syny převzal do péče bývalý manžel.

Petra se odstěhovala z Prahy a s rodinou se vůbec nestýkala. S dalším partnerem (který později spáchal sebevraždu) se jí v sedmém měsíci těhotenství narodila holčička. V důsledku matčina užívání alkoholu v době těhotenství měla dívka četné zdravotní problémy, stále (nyní je jí 6 let) má potíže se zuby a se zrakem, je menšího vzrůstu. Do dvou let vyrůstala v kojeneckém ústavu, poté si ji vzali do péče prarodiče.

Po třech letech se Petře narodil v šestém měsíci těhotenství syn, který má velké zdravotní problémy se srdcem, plícemi, střevy a celkově špatně prospívá. Chlapec má psychické problémy a je neklidný.

Petra dál nadužívala alkohol, v roce 2014 se narodilo zatím poslední dítě, chlapec, který nemá žádné zdravotní potíže.

Matka se objevuje jednou za půl roku, o kontakt s dětmi nejeví zájem. Otcové obou chlapců jsou neznámí. Petra má dle informací pěstounky ještě další dvě děti, o které se však rodina již nemůže postarat.

Pěstounka péči o svá vnoučata zvládá výborně, výchova je však náročná, a tak ráda využívá služeb své doprovázející organizace a také pomoci širší rodiny. Na svou dceru, matku dětí, má vztek, nechápe, že není zbavena rodičovské odpovědnosti.

Kazuistika č. 3 – Úmrtí rodiče dítěte

Paní Květa (63) má v pěstounské péči šestnáctiletou vnučku Helenu, která je dcerou její dcery. Helena vyrůstala se svou matkou a mladším bratrem na Moravě, figuroval zde i matčin přítel, který měl násilnické sklony. Rodina víceméně fungovala, a to i přes zdravotní omezení matky dětí, která trpěla epilepsií. V posledních dvou letech svého života mívala časté záchvaty a péči o domácnost přebírala její dcera Helena.

Když matka dětí zemřela, hoch se přestěhoval k otci, kterého do té doby navštěvoval jen o víkendech, a dívku Helenu, jejíž otec již byl mrtev, si vzala do pěstounské péče babička žijící v Čechách.

Heleně se ze dne na den změnil celý život – nejenže přišla o svou matku, ale také se musela přestěhovat do jiného města a ztratila každodenní kontakt s bratrem, vrstevníky i školním prostředím. Zpočátku bylo pro Helenu i její babičku těžké sžít se, nastavit pravidla každodenního soužití. Postupem času si však obě zvykly jedna na druhou, v klíčových momentech využily služeb psychologa a v jejich vztahu nyní nedochází k výraznějším kolizím. Helena často jezdí na Moravu za bratrem a širší rodinou na návštěvy.

Kazuistika č. 4 – Nezájem rodiče o dítě

Mladé mamince Ireně (22) se narodil zdravý chlapec, jehož otec je neznámý. Dívka se o dítě starala jeden rok za podpory svých rodičů v jejich domácnosti, poté utekla z domova a již o sobě nedala vědět.

Rodiče Ireny dodnes neznají důvod, proč jejich dcera opustila domov, nikdy s ní nebyly potíže, dětství i puberta probíhaly bez problémů. Změny v jejím chování matka zaznamenala až v době, kdy se Irena seznámila se svým partnerem a následně otěhotněla. Hocha dál vychovává Irenina matka, která se po poradě s orgánem sociálně-právní ochrany dětí stala pěstounkou. Irenin otec, dědeček dítěte, s péčí nesouhlasí.

Chlapci jsou nyní tři roky, jeho matka rodinu od svého odchodu navštívila pouze třikrát. Nedaří se s ní navázat bližší kontakt, prohlašuje, že se o dítě starat nechce a nemůže. Matce dítěte, pěstounce i jejímu manželovi byla nabídnuta rodinná i individuální terapie. Nabídka zatím využila jen pěstounka.

Kazuistika č. 5 – Trestná činnost rodiče dítěte a s ní spojený výkon trestu odnětí svobody

Babička Lenka (49) má v pěstounské péči tři děti své dcery Kateřiny (25): dívku (9) a dva chlapce (2 a 1). Sama vychovává ještě své dvě dcery ve věku 11 a 16 let.

Lenka Kateřinu vždy podporovala a podávala jí pomocnou ruku, ale Kateřina vykazovala již od puberty problémové chování, často chodila ven s kamarády, čas od času ukradla drobné zboží v obchodě. Později začala brát drogy.

Po porodu dcery Kateřina zpronevěřila větší finanční částku a musela nastoupit do výkonu trestu – po dobu trestu odnětí svobody se o její dceru starala babička Lenka. Po propuštění na svobodu se situace ustálila, Kateřina bydlela s dcerou sama v bytě, péči o dítě zvládala. Poté se ale seznámila s druhým partnerem, se kterým začala opět brát drogy.

Situace se vyhrotila po porodu druhého dítěte, kdy byly děti odebrány orgánem sociálně-právní ochrany dětí a svěřeny na přechodnou dobu do péče babičky. Kateřina záhy opět otěhotněla, po porodu bylo dítě umístěno do kojeneckého ústavu a následně do péče babičky.

Kateřina začala spolupracovat se sociálními pracovníky a zlepšovat svou životní situaci tak, aby opět mohla péči o děti převzít. Lenka byla Kateřině nápomocná, umožňovala jí každodenní kontakt s dětmi. Kateřina však poté opět spáchala trestný čin a je nyní ve vězení. Otcové dívky i chlapců jsou také ve výkonu trestu odnětí svobody. Pěstounka zvládá péči o děti dobře, je ale často unavená a nemá na sebe čas. Nejstarší vnučka intenzivně vnímá rodinnou situaci, s matkou Kateřinou má vytvořený nejsilnější vztah. Jednou ji byla navštívit ve vězení, dle pěstounky to byl však velmi traumatizující zážitek a od té doby jsou jen v písemném a telefonickém kontaktu.

4.5 Názor odborníků

Po zpracování první části výzkumného šetření byli osloveni odborníci působící v organizacích, v nichž bylo šetření prováděno. Tázání byli čtyři sociální pracovníci – z každé doprovázející organizace jeden. Pracovníkům byly po předchozí domluvě elektronickou poštou zaslány otázky týkající se problematiky příbuzenské pěstounské péče a jejích specifik. Tato forma získání informací byla zvolena z důvodu velkého pracovního zatížení odborníků. Všichni čtyři odborníci jsou sociálními pracovníky, kteří doprovází pěstouny, respondenti jsou uchováni v anonymitě.

Oslovení profesionálové byli tázáni, zda a jaké jsou rozdíly v práci s příbuzenskými a nepříbuzenskými pěstouny, jaká jsou dle jejich názoru specifika příbuzenské pěstounské péče, a v neposlední řadě bylo zjišťováno, zda se domnívají, že je v České republice dobře nastaven systém pěstounské péče ve vztahu k příbuzenským pěstounům.

Z rozhovorů vznikly následující výstupy, které jsou individuálním, ale velmi zajímavým pohledem několika pracovníků na problematiku příbuzenské pěstounské péče.

První otázka směřovala k **odlišnosti v práci s příbuzenskými a nepříbuzenskými pěstouny**. Všichni oslovení vidí v práci s příbuzenskými a nepříbuzenskými pěstouny rozdíl. Dítě a pěstoun mají zpravidla již navázán vztah a pěstoun zná situaci rodiče dítěte a nějakým způsobem na ni reaguje.

Odborník č. 1 řekl: *„Hodně úzké napojení na rodiče dítěte může být výhodou i nevýhodou. „Příbuzenští“ pěstouni buď naprosto přirozeně podporují kontakt s rodiči, setkávání probíhá neformálně, což může být pro všechny zúčastněné příjemnější, než pokud je třeba dělat setkání asistovaná. Na druhou stranu, pokud byl vztah s rodiči dítěte hodně narušený, pěstouni/příbuzní se na rodiče zlobí, negativně to ovlivňuje možnost dítěte utvářet si vlastní názor, být s rodičem v kontaktu.“*

„U nepříbuzenských pěstounů nezasahují tolik do života dítěte biologičtí rodiče. Dítě není zatíženo rodinnou situací a složitými vztahy“ (odborník č. 2).

Příbuzní neprochází přípravami před přijetím dítěte, mají tedy většinou méně informací o systému pěstounské péče a o všem, co s náhradní rodinnou péčí souvisí. „Pěstouni často nevědí, co vše mohou čekat, s čím se mohou setkat a na koho se obrátit. Potřebují celou řadu informací“ (odborník č. 4).

Jako **specifika příbuzenské pěstounské péče** vidí oslovení sociální pracovníci tato témata:

- Mezigenerační rozdíl mezi pěstounem a dítětem

Velkou roli hraje v příbuzenské péči mezigenerační rozdíl mezi prarodiči, kteří jsou nejčastěji příbuzenskými pěstouny, a dětmi. Odborník č. 4 říká: „*Je to strach pěstouna o jeho zdraví, obava, aby zvládl dítě doprovodit do plnoletosti, obava dítěte, aby nezůstalo samo.*“ Příbuzenští pěstouni často ztrácejí kontakt se svými vrstevníky, kteří již děti nevychovávali, dostávají se tak do sociální izolace. Mezigenerační rozdíl však můžeme chápat i z jiného úhlu, a to ve výchově dítěte starším sourozencem.

- Křížení rolí: pěstoun versus příbuzný

Odborníci nemají jednoznačnou odpověď na otázku, nakolik zasahovat do vztahu například babička-vnuk a jak moc ho usměrňovat. „*Příbuzenští pěstouni jsou především příbuzní: babičky, dědečci, tety, sestry a tak dále, až pak pěstouni*“ (odborník č. 1).

Křížení rolí u této skupiny pěstounů je velkým tématem. Odborník č. 3 odpověděl: „*S pěstouny je třeba pracovat na tom, jak vyvážit dvojakost jejich role – rádi by byli dítěti prarodičem, který dítě miluje a rozmazluje, a zároveň jsou v roli náhradního rodiče, který musí dítě vychovávat, limitovat a živit. Podobně jsou na tom starší sourozenci, kterým se jejich role sourozence často velmi problematicky mísí s rolí pěstouna.*“

Odborník č. 4 má podobný názor: „*Souběh rolí, kdy jsou pěstouni prarodiči, kteří mají roli rozmazlující a zároveň teď dítě vychovávají, stanovují mu pravidla. Prarodiče se pak dostávají do těžkých situací a vnitřního rozporu. Pro děti jsou často jediní, kdo jim zbyl, a nemají tak s kým se o péči podělit, kdy si ulevit a odpočnout.*“

- Vyrovnaní pěstouna se situací rodiče dítěte

Nepříbuzný pěstoun může dítěti podat pomocnou ruku v jeho smutku spojeném se ztrátou rodiče. Příbuzní však prožívají těžké období po úmrtí svého blízkého stejně jako dítě a musí o něj plně pečovat. Příbuzní se také často velmi těžce vyrovnávají se selháním svého příbuzného, mohou si klást jeho chyby za vinu. „*Trápení prarodičů, co udělali ve výchově svých dětí za chybu, že to dopadlo tak, že musí vychovávat vnoučata. Mají obavy z opakování chyb při výchově vnoučat*“ (odborník č. 4).

„*Příbuzenští pěstouni bývají velmi často prarodiče dětí, sami se tedy potýkají s tím, jak se vyrovnat se selháním svého dítěte (nejen) v jeho rodičovské roli, jak selhání svého dítěte přijmout tak, aby byli schopni otevřeně toto téma probírat s vnoučetem.*“ Odborník č. 3 dále vysvětluje, že ani jiní příbuzní nemají v tomto smyslu jednoduchou úlohu: „*Pokud se nejedná o prarodiče, ale například o staršího sourozence, také pro něho je náročné zpracovat si svůj vztah k nefunkčnímu rodiči nebo jeho ztrátu.*“

- Téma biologického rodiče

Zmiňovaní pěstouni mají ke svému příbuznému, rodiči dítěte, vytvořen vztah, na základě kterého k němu přistupují. Rozhovory a kontakt s biologickými rodiči dítěte mohou být zatíženy osobní zkušeností s rodiči a vzniklou sympatií či antipatií. „*Téma biologického rodiče zasahuje i příbuzného pěstouna, který je s ním v nějakém vztahu. Kontakt i mluvení o rodiči je pro příbuzného oproti nepříbuznému pěstounovi často zraňující. Kontakt s rodičem se vnitřně dotýká pěstouna i dítěte*“ (odborník č. 4).

- Těžší utváření hranic

Dle oslovených odborníků mají příbuzní těžší roli v utváření hranic pro rodiče dítěte. Jestliže rodič usiluje o kontakt s dítětem, pro příbuzného je obtížné kontakt přerušit, když nefunguje, nebo v sobě naopak na základě předchozích zkušeností nesou vůči rodiči zášť a nechtějí ho k dítěti pustit. Jak říká odborník č. 2: „*Rodina je ovlivněna vztahem pěstouna a biologického rodiče. Vznikají boje o děti. Pěstouni svému příbuznému dovolí daleko víc, mají jinde hranice. Pěstouni nepřibuzní nenechávají biologické rodiče zasahovat v takové míře do života dítěte, chodit neohlášeně do domácnosti a tak dále.*“

Odborníci byli tázáni, zda se doprovázející organizace, ve které pracují, **specializuje na práci s příbuzenskými pěstouny**. Jeden z odborníků odpověděl, že organizace, kde působí, jim pomáhá cíleně, vytvořením svépomocné terapeutické skupiny zaměřené na tuto klientelu, vydáváním příruček na téma příbuzenské pěstounské péče a točením videí upozorňujících na tuto problematiku. Další tři oslovené organizace se na příbuzenské pěstouny nesespecializují, tvoří však většinu jejich klientely.

Poslední otázka byla zaměřena na **systém pěstounské péče v České republice ve vztahu k příbuzenským pěstounům**. Všichni oslovení pracovníci vyjádřili názor, že pěstounskou péči vnímají jako nejlepší alternativu pro děti, které nemohou vyrůstat přímo ve vlastní rodině, a zároveň se snaží docílit toho, aby byl institut pěstounské péče více podporován a využíván tak, aby děti nemusely vyrůstat v ústavní péči.

Odborník č. 1 by však uvítal v současném systému některé změny: *„Uskutečnění rodinné konference, na které by se celá rodina rozhodla, kdo má o dítě pečovat a jak ostatní k péči přispějí. Dále nastavení jasných pravidel pro čerpání finančních prostředků příbuznými (odměna pěstouna). V některých situacích se pěstouni dostávají do pasti tím, že začnou být finančně závislí na dávkách a vyhlídka návratu dítěte do původní rodiny je existenčně ohrožuje.“*

Ne vždy je dle odborníka č. 2 péče příbuzného tím nejlepším řešením situace dítěte. *„Není jisté, že příbuzný bude vždy dobře pečovat o dítě – příbuzní nemají přípravy. Podle mě by někteří příbuzní neměli být pěstouny. Měl by se změnit postup posouzení, zda babička/teta a další příbuzní budou opravdu nejlépe pečovat o dítě. Je to jako když řediteli, který vytuneloval banku, dáte k dispozici další.“*

Odborníci by ocenili, kdyby se orgány rozhodující o osudu dítěte zaměřily na kompetence budoucích pěstounů v oblasti naplňování potřeb dítěte, a uvítali by určitou formu příprav či úvodního vzdělávání příbuzných před přijetím dítěte do péče.

5 SHRNU TÍ VÝSLEDKŮ

Výzkumné šetření bylo zaměřeno na pohled příbuzenských pěstounů na pěstounskou péči. Bylo zjišťováno, jaká situace předcházela svěření dítěte do péče pěstouna, co příbuzného vedlo k jeho přijetí a jak se celá situace rodiny dále vyvíjí. Předmětem výzkumného šetření byly informace o tom, co pěstouna v péči o svěřené dítě těší a co mu naopak dělá starosti. Posledním tématem této části výzkumu byl pohled pěstouna na pěstounskou péči jako takovou a systém doprovázení pěstouna.

Následovaly kazuistiky dle nejčastějších příčin odchodu dítěte z biologické rodiny a názor odborníků na tuto problematiku.

Cílem výzkumného šetření bylo vyvodit, jaké služby pěstounům nejvíce vyhovují a v čem potřebují podpořit. Hlavní výzkumná otázka byla zaměřena na pohled pěstounů na pěstounskou péči. Dílčí výzkumné otázky byly podrobněji zaměřeny na situaci rodiny před svěřením dítěte do péče, v průběhu pěstounské péče, na institut pěstounské péče jako takové a systém služeb doprovázení pěstounů.

V úvodní části byla vymezena charakteristika respondentů výzkumu. S ohledem na jejich anonymitu nebylo uváděno, které organizace jednotlivé pěstouny doprovázejí. Dále byly uvedeny informace o svěřených dětech a jejich biologických rodičích.

Situace dětí před přijetím do péče pěstounů se v mnohém lišila, lze však říci, že společným znakem nefungujícího rodinného zázemí byla drogová závislost rodiče (ve třinácti z dvaceti případů) a s ní související neschopnost pečovat o dítě s následným odebráním dítěte. Dalším důvodem pro nemožnost setrvání s vlastními rodiči byl jejich nezáměr, trestná činnost spojená s trestem odnětí svobody, alkoholová závislost a také úmrtí rodiče. Na události v životě dítěte reagoval orgán sociálně-právní ochrany dětí, který nabídl příbuzným možnost svěření dítěte do péče. Respondenti tohoto výzkumného šetření se dětí svých příbuzných ujali a stali se pěstouny. Motivace k tomuto rozhodnutí byla ve většině případů jednoznačná – rodinné pouto a citové spojení s dítětem a jeho rodičem. Oslovení pěstouni považovali přijetí dítěte za samozřejmé, často také zmiňovali, že nechtějí, aby vyrůstalo v dětském domově.

Z odpovědí na otázku motivace k přijetí dítěte bylo patrné, že na některé respondenty byl kladen tlak ze strany orgánu sociálně-právní ochrany dětí a jeden respondent dokonce uvedl, že se svěřením dítěte do péče nesouhlasil. Je tedy důležité, aby sociální pracovníci rozhodující o svěřením dítěte do rukou příbuzného pečlivě prošetřili celý případ a nechali příbuzným dostatek času na rozhodnutí.

Délka péče o dítě a pěstounské péče se v polovině případů lišila, deset respondentů jsou pěstouny od začátku péče o svěřené dítě. Všichni oslovení pěstouni pobírají dávky pěstounské péče i odměnu pěstouna. Je stěžejní, aby pěstouni byli o možnosti svěřením dítěte do pěstounské péče informováni a seznámeni se svými právy a povinnostmi.

Péče o dítě přináší pozitiva a negativa, která příbuzní vnímají různě. Jako největší radosti pěstouni vnímají dítě samo, jeho vývoj, osobnost a úspěchy ve škole či zájmových kroužcích. Starosti dělá příbuzenským pěstounům jejich vyšší věk, s ním spojené mezigenerační rozdíly a nemožnost aktivně trávit s dítětem volný čas. Dále uvádějí strach ze špatného příkladu rodičů, který dítě vnímá, a jeho možnou nápodobu. Pěstouni dětí pubertálního věku si stěžují na problémy s jejich chováním.

Změna, která nastala přijetím dítěte v rodině pěstouna, se vyznačuje hlavně ztrátou volného času a zúžením možností trávit čas s vrstevníky. Pěstouni zmiňují, že do jejich života opět vstoupily starosti spojené se školní docházkou, kroužky a každodenní péčí o děti. Někteří z respondentů museli kvůli péči o dítě změnit bydliště. Dle odpovědí výchova dítěte ovlivnila i partnerské vztahy pěstounů.

Dále bylo zjišťováno, jaké povědomí má dítě o situaci jeho biologických rodičů. Téměř všichni respondenti uvedli, že dítě zná rodinnou historii a základní informace o svých rodičích. Pouze jedna respondentka uvedla, že svěřené dítě neví, že není jeho matkou, a svou biologickou matku označuje za tetu. S tím, jaké informace má dítě o rodičích, souvisí i styk s nimi. Ve dvanácti zkoumaných případech se dítě s rodičem stýká. Četnost a délka setkávání je různá, někteří rodiče jsou aktivní a usilují o styk s dítětem denně, jiní se objevují spíše sporadicky. Pěstouni mají možnost využít pomoci při asistovaném kontaktu dítěte s rodičem, který přispívá k vyjasnění pravidel a zajištění bezpečnosti styku.

Děti v náhradní rodině mívají problém s určením role pěstouna. Nezřídka se stává, že dítě oslovuje pěstouna (který je s ním v příbuzenském vztahu jako babička, dědeček, teta, strýc) jako svého rodiče – „maminko“, „tatínku“. Je stěžejní, aby pěstouni s dítětem o rolích mluvili a nezamlčovali mu pravdu o jeho biologických rodičích. Z rozhovorů s respondenty výzkumného šetření vyplynulo, že svěřené děti oslovují pěstouny tak, jak z jejich role vyplývá, některé menší děti však vnímají pěstouny jako své skutečné rodiče.

Dále bylo zjišťováno, zda se respondent cítí více jako pěstoun nebo příbuzný dítěte. Všichni uvedli, že se cítí jako příbuzný, ne jako pěstoun. Někteří z dotazovaných konstatovali, že se cítí více jako rodiče dítěte a jejich role prarodiče nebo tety se s rolí matky/otce prolíná. Je důležité, aby měl pěstoun vyjasněný vztah k dítěti a mohl tak ve výchově správně reagovat. Prarodiče, jejichž role bývá ve společnosti spojována s rozmazlováním dítěte, se v roli hlavního pečovatele často ocitají na rozcestí mezi těmito dvěma úlohami. Tato témata mohou být diskutována s klíčovým pracovníkem rodiny.

Oslovení pěstouni vnímají pěstounskou péči jako výhodnou, spatřují ve statutu pěstouna mnohá pozitiva. Jako výhodu berou dávky pěstounské péče, díky kterým mohou dítěti dopřát vše potřebné. Bez této finanční pomoci by dle svých slov nezvládli dítě vychovávat, protože mají velmi nízký příjem (nejčastěji starobní důchod). Další výhodou je dle respondentů zájem klíčových pracovníků, možnost sdílení a podpory, kterou jim doprovázející organizace poskytují. Oceňují také možnost respitních pobytů pro děti. Jako ambivalentní se jeví vztah oslovených k povinnému vzdělávání. Někteří pěstouni ho berou jako jednu z hlavních výhod pěstounství, jiní jako největší nevýhodu. Další nevýhody pěstounské péče respondenti vidí v návštěvách sociálních pracovníků z orgánu sociálně-právní ochrany dětí, ve frekvenci vzdělávání, která je pro některé z nich zatěžující, a také v možnosti zásahu původních rodičů do života dítěte a v povinnosti podporovat tento styk.

Na konci rozhovoru s pěstouny bylo zjišťováno, jak je osloveným nápomocná doprovázející organizace a jaké další služby by rádi využili. Pěstouni nejvíce vydvíhují zájem klíčových pracovníků rodiny, na které se mnohou vždy obrátit a v nichž vidí velkou oporu.

Respondenti vítají možnost sdílení svých životních příběhů na akcích pro pěstouny a jsou vděční za zpětnou vazbu, která je jim poskytována. Cení si také aktivit pro děti, pobytů pořádaných doprovázejícími organizacemi, možnosti proplacení pobytových akcí a v neposlední řadě zprostředkování podpory ve vzdělávání dětí.

Lze říci, že oslovení pěstouni jsou spokojeni s nabídkou služeb svých doprovázejících organizací. Někteří respondenti by uvítali více akcí spojených s aktivním trávením volného času, které dětem sami nemohou nabídnout, možnost účasti na vzdělávacích víkendech – pobytech pěstounů a dětí, kde dospělí načerpají potřebné informace a další motivaci.

Výzkumné šetření je limitováno počtem respondentů, proto z jeho výsledků nelze provádět závěry týkající se příbuzenských pěstounů obecně. Lze však říci, že příbuzenští pěstouni jsou specifickou skupinou klientů, která vnímá sebe sama jinak než pěstouni nepříbuzenští, kteří nejsou s dítětem biologicky spřízněni. V příbuzenském pěstounství hraje hlavní úlohu vztah k dítěti, kontext rodiny a rodinné vazby. Tyto faktory ovlivňují celkovou péči o dítě, vymezování pravidel v péči a určování rolí. Je důležité, aby si profesionálové pracující s příbuzenskými pěstouny byli těchto odlišností vědomi a uměli s nimi pracovat.

Odborníci, kteří byli tázáni na svůj pohled na pěstounskou péči realizovanou příbuznými, vidí jako hlavní rozdíl mezi příbuzenským a nepříbuzenským pěstounstvím v síle rodinných vazeb a zásazích biologického rodiče do péče o dítě. Výchova příbuznými je specifická vyšším věkem pěstounů, kteří jsou zpravidla prarodiči dítěte, a z něho vyplývajícími mezigeneračními rozdíly. Dále je příbuzenská péče obtížně uchopitelná ve vztahu pěstouna s rodičem dítěte a z něho vyplývajícím těžším určováním hranic v kontaktu s dítětem. Svou roli hraje i možné křížení rolí prarodiče/jinému příbuzného s rolí pěstouna a vyrovnání se příbuzného s osudem rodiče dítěte.

Oslovení sociální pracovníci vidí v klasické pěstounské i příbuzenské pěstounské péči nejlepší řešení v péči o opuštěné děti, ocenili by však lepší přípravu příbuzných před svěřením dítěte do péče a jejich lepší informovanost. Svou roli v rozhodování o dalším životě dítěte by dle jejich názoru hrálo i větší využití rodinných konferencí.

6 DOPORUČENÍ

Příbuzenská pěstounská péče je specifickou formou péče o dítě a je důležité, aby sociální pracovník působící v rodině znal její specifika a dokázal s rodinou efektivně pracovat. Pro pracovníka je stěžejní získání informací o rodinné historii a především o vztahu pěstouna s biologickým rodičem dítěte. Příbuzenští pěstouni, kteří jsou zpravidla vyššího věku, usilují o to, aby dítě jim svěřené mohlo aktivně trávit volný čas a mělo přístup ke všem vymoženostem moderní doby. Doprovázející organizace by tedy měly nabízet či zprostředkovávat široké spektrum služeb, které děti v pěstounské péči mohou využít, a pěstounům tak tímto způsobem odlehčit. Doprovázející organizace by měly zprostředkovávat vzdělávací semináře zaměřené na mezigenerační rozdíly a témata spojená s výchovou dětí v dnešní době. Pěstouni by také ocenili více vzájemného sdílení, které jim poskytne zpětnou vazbu a jiný pohled na vlastní situaci – podnětné jsou sdílecí kluby, na kterých mají pěstouni prostor se vyjádřit. Jako velmi důležitá se jeví psychoterapeutická podpora, kterou by měla zprostředkovávat každá organizace doprovázející pěstouny.

Další výzkum na toto téma by mohl být zaměřen na pohled příbuzenských pěstounů na pěstounskou péči v širším měřítku a rozšířen o pohled nepříbuzenských pěstounů na péči o dítě.

7 ZÁVĚR

Cílem předkládané diplomové práce bylo zjistit, jaký pohled mají příbuzenští pěstouni na pěstounskou péči, upozornit na specifika této formy náhradní péče a pomoci pracovníkům doprovázejícím pěstouny najít cestu, jak příbuzné co nejvíce v pěstounské péči podpořit.

Teoretická část je rozdělena do tří hlavních kapitol. První je věnována rodině a její důležitosti v životě každého člověka. Ve druhé a třetí kapitole jsou na základě odborné literatury shrnuty pojmy týkající se systému náhradní rodinné péče v České republice a postavení příbuzenské pěstounské péče.

V praktické části je popsáno výzkumné šetření realizované prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s pěstouny, tematickými kazuistikami a doplněné o názory odborníků na příbuzenskou pěstounskou péči. Bylo osloveno sedm pražských organizací doprovázejících pěstouny, z nichž čtyři přijaly účast ve výzkumném šetření a poskytly prostor pro oslovení respondentů na setkání pěstounů dané organizace. Podařilo se získat dvacet rozhovorů s příbuzenskými pěstouny.

Na základě polo-strukturovaných rozhovorů s pěstouny bylo zjištěno, že příbuzní v roli pěstounů vnímají sami sebe spíše jako rodinné příslušníky než jako profesionální pěstouny. Tito lidé se často náhle a bez přípravy museli rozhodnout, zda dítě přijmou a stanou se tak jeho náhradním rodičem. Velký vliv na výchovu příbuznými mají mezigenerační rozdíly, nevyřešené vztahy pěstounů s biologickými rodiči dítěte, konflikt rolí, se kterým se pěstoun potýká, a přijetí životního stylu svého příbuzného. Pěstouni, kteří se zúčastnili výzkumného šetření, se museli u svého příbuzného smířit s drogovou závislostí, úmrtím, nezájmem o dítě či s jeho trestnou činností a začít vychovávat jeho dítě. Pěstouni spatřují v institutu pěstounské péče velkou výhodu, a to především v pobírání dávek pěstounské péče a v možnosti využití služeb pro pěstouny. Cení si služeb doprovázejících organizací a kvitují zejména jejich zájmem, podporu, respitní služby a nabídku vzdělávání.

Na základě výsledků rozhovorů s pěstouny bylo zjištěno, že hlavním důvodem svěření dětí do pěstounské péče byla drogová závislost a úmrtí biologického rodiče. Byli osloveni sociální pracovníci, kteří vypověděli, že z jejich zkušeností jsou dalšími důvody pro život dítěte v náhradní rodině také alkoholová závislost, nezájmem o dítě či trestná činnost rodiče.

Díky informacím od pěstounů účastnících se výzkumného šetření a rozhovorům se sociálními pracovníky byly sestaveny tematické kazuistiky nastiňující vývoj situace v původních rodinách dítěte.

V organizacích, kde byl prováděn výzkum, byli osloveni sociální pracovníci spolupracující s pěstounskými rodinami. Tito odborníci byli tázáni na odlišnosti v práci s příbuzenskými a nepříbuzenskými pěstouny, specifika příbuzenské pěstounské péče a také na jejich názor na systém pěstounské péče v České republice ve vztahu k příbuzenským pěstounům.

Odborníci doprovázející pěstouny vidí velké rozdíly v práci s příbuzenskými a nepříbuzenskými pěstouny a snaží se na ně efektivně reagovat. Dle jejich názoru je příbuzenská pěstounská péče nejvíce specifická vztahem pěstouna s rodičem dítěte a společnou rodinnou historií, z čehož vyplývá pozitivní či negativní chování pěstouna. Jedna ze čtyř organizací, ve které bylo prováděno výzkumné šetření, se svou činností cíleně specializuje na příbuzenské pěstouny. Oslovení sociální pracovníci vnímají pěstounskou péči jako nejlepší řešení v péči o děti bez rodinného zázemí, uvítali by však lepší informovanost příbuzenských pěstounů o institutu pěstounské péče a určitý systém příprav před přijetím dítěte.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ARGENT, Heidi, 2005. *One of the family. Handbook for kinship carers.* London: BAAF. ISBN 1-903699-80-0.
- [2] BRISCH, Karl, 2012. *Bezpečná výchova – budování jisté vztahové vazby mezi rodiči a dětmi.* Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0063-5.
- [3] BUBLEOVÁ, Věduna a Alena VÁVROVÁ, 2014. *Průvodce náhradní rodinnou péčí.* Praha: Spolu dětem o.p.s. Bez ISBN.
- [4] BUBLEOVÁ, Věduna, 2011. *Základní informace o náhradní rodinné péči.* Praha: Středisko náhradní rodinné péče. ISBN 978-80-87455-01-2.
- [5] BUBLEOVÁ, Věduna, 2014. *Základní informace o pěstounské péči a péči poručníka.* Praha: Středisko náhradní rodinné péče. ISBN 978-80-87455-03-6.
- [6] DUNOVSKÝ, Jiří, 1986. *Dítě a poruchy rodiny.* Praha: Avicenum. ISBN 08-040-86.
- [7] DUNOVSKÝ, Jiří, 1999. *Sociální pediatrie.* Praha: Grada. ISBN 80-7169-254-9.
- [8] GABRIEL, Zdeněk, 2008. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči.* Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1788-3.
- [9] JENÍČKOVÁ Natálie a Jaroslava MÁLIKOVÁ, 2012. *Provázení rodiny jako dlouhodobý proces. Sborník příspěvků k provázení náhradních rodin.* Praha: Rozum a Cit, z. s. Bez ISBN.
- [10] KLIMEŠ, Jeroným, 2002. *Reakce na ambivalentní objekt: diplomová práce.* Praha: UK.
- [11] KONEČNÁ, Hana, 2012. *O „negenetickém“ rodičovství trochu jinak.* Praha: Středisko náhradní rodinné péče. ISBN 978-80-87455-11-1.
- [12] KUTNOHORSKÁ, Jana, 2009. *Výzkum v ošetrovatelství.* Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2713-4.
- [13] MATĚJČEK, Zdeněk, 2004. *Co děti nejvíce potřebují.* Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0398-8.
- [14] MATOUŠEK, Oldřich, 1995. *Ústavní péče.* Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-08-7.

-
- [15] MATOUŠEK Oldřich a Hana PAZLAROVÁ, 2011. *Hodnocení potřeb dítěte*. Praha: ČHC, o.s. ISBN 978-80-905167-4-8.
- [16] MATOUŠEK Oldřich a Hana PAZLAROVÁ, 2014. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0522-7.
- [17] MATOUŠEK Oldřich a Hana PAZLAROVÁ, 2014. *Podpora rodiny pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0697-2.
- [18] NADAČNÍ FOND J&T, 2014. *Právní a finanční aspekty doprovázení*. Praha: Nadační fond J&T. Bez ISBN.
- [19] NADAČNÍ FOND J&T, 2014. *Náhradní rodinná péče vykonávaná příbuznými dítěte*. Praha: Nadační fond J&T. Bez ISBN.
- [20] NOŽÍŘOVÁ, Jana, 2012. *Náhradní rodinná péče*. Praha: Linde. ISBN 978-80-86131-91-7.
- [21] O'CONNOR, Thomas, 2003. *Child-parent attachment following early institutional deprivation*. *Development and Psychopathology*. 15: 19–38.
- [22] PAZLAROVÁ, Hana, 2011. *Řešení sporů v pěstounské péči*. Praha: ČHC, o.s., ISBN 978-80-905167-3-1.
- [23] SOBOTKOVÁ, Irena, 2003. *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. Praha. ISBN 80-86552-62-4.
- [24] ŠKOVIERA, Albín, 2007. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-318-5.
- [25] TOLEDO, Silvie, 2013. *Grandparents as parents - A survival guide for raising a second family*. New York: The Guilford press. ISBN 978-1-4625-0919-5.
- [26] UHLÍŘOVÁ, Veronika, 2010. *Dítě ve výchově příbuzných*. Praha: Rozum a cit, z. s. Bez ISBN.
- [27] UHLÍŘOVÁ, Veronika, 2012. *Vztahový labyrint v náhradní rodině*. Praha: Rozum a cit, z. s. Bez ISBN.
- [28] VÁGNEROVÁ, Marie, 2012. *Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. ISBN 978-80-87455-14-2.
- [29] VLČKOVÁ, Helena, 2015. *Metodika pro asistovaný kontakt dítěte s biologickou rodinou*. Praha: Rozum a cit, z. s. Bez ISBN.

- [30] VYSKOČIL, Filip, 2014. *Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče. Bez ISBN.

Seznam použitých elektronických zdrojů:

- [31] *Adcox, Susan: The Pros and Cons of Grandparent Foster Care* © 2015 [cit.2016-04-04].
Dostupné z: <http://grandparents.about.com/od/Raising-Grandchildren/fl/The-Pros-and-Cons-of-Grandparent-Foster-Care.htm>.
- [32] *Cestou necestou* [online]. © 2015 [cit.2016-04-04]. Dostupné z: <http://www.cestounecestou.org>.
- [33] *Dobrá rodina* [online]. © 2015 [cit.2016-04-04]. Dostupné z: <http://www.dobrarodina.cz>.
- [34] *Kinship Foster Care Pros and Cons - Foster and adoptive family services blog* [online]. © 2015 [cit. 2016-03-03]. Dostupné z: <http://foster-adoptive-kinship-family-services-nj.org/kinship-foster-care-pros-and-cons/>.
- [35] *Letní dům* © 2015 [cit.2016-04-04]. Dostupné z: <http://www.letnidum.cz>.
- [36] *Ministerstvo práce a sociálních věcí* © 2015 [cit. 2016-01-03]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs>.
- [37] *Občanský zákoník* [online]. © 2015 [cit. 2015-11-12]. Dostupný z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>.
- [38] *Pěstounství je profese* [online]. © 2015 [cit. 2016-04-04]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/23252/Pestounstvi_profese_archiv.pdf.
- [39] *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí pro rok 2014* [online]. © 2015 [cit. 2016-05-05]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/7260>.
- [40] *Rozum a cit* [online]. © 2016 [cit. 2016-04-04]. Dostupné z: <http://www.rozumacit.cz>.
- [41] *Seznam pověřených osob k SPO dle krajů 2015* [online]. © 2015 [cit. 2016-01-03]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/14481>.
- [42] *Středisko náhradní rodinné péče* © 2013-2016 [cit. 2016-01-03]. Dostupné z: <http://www.nahradnirodina.cz/>.
- [43] *Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů* [online]. © 2015 [cit. 2016-03-03]. Dostupný z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/14305/novela.pdf>.

SEZNAM TABULEK

<i>Tabulka č. 1: Doprovázející organizace a počty respondentů.....</i>	<i>37</i>
<i>Tabulka č. 2: Popis respondentů.....</i>	<i>40</i>
<i>Tabulka č. 3: Děti v péči respondentů.....</i>	<i>41</i>
<i>Tabulka č. 4: Biologický rodič dítěte.....</i>	<i>42</i>
<i>Tabulka č. 5: Druhý rodič dítěte.....</i>	<i>43</i>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 *Otázky rozhovoru s pěstouny*

Příloha 2 *Ukázka přepisu rozhovoru s pěstounem*

PŘÍLOHA I: OTÁZKY ROZHOVORU S PĚSTOUNY

V úvodu bych vás ráda upozornila, že tento rozhovor je nahrávaný a bude sloužit pro účely mé diplomové práce. Souhlasíte s nahráváním?

1. Jaká situace předcházela přijetí dítěte do vaší rodiny? Z jakého důvodu máte dítě ve své péči?
2. Co vás ovlivnilo při rozhodování o přijetí/nepřijetí dítěte do své péče?
3. Jak dlouho máte dítě ve své péči?
4. Od kdy jste oficiálně pěstounem/pěstounkou?
5. V jakém příbuzenském vztahu jste s dítětem?
6. Co vám při péči o dítě dělá radost?
7. Co vám v péči o dítě dělá starosti?
8. Co se pro vás a vaši rodinu přijetím dítěte do péče nejvíce změnilo?
9. Jaké má dítě povědomí o tom, co se stalo s jeho biologickými rodiči?
10. Jak vycházíte s biologickými rodiči dítěte? Stýká se dítě se svými rodiči, pokud je to možné?
11. Jak vás dítě oslovuje?
12. Cítíte se více jako pěstoun/ka nebo více jako (.....)?
13. Jaké jsou pro vás výhody pěstounství?
14. Jaké jsou pro vás nevýhody pěstounství?
15. Jak je vám nápomocná vaše doprovázející organizace, co pro vás dělá?
16. Co byste od doprovázející organizace ještě potřeboval/a?

PŘÍLOHA II: UKÁZKA PŘEPISU ROZHOVORU S PĚSTOUNEM

Rozhovor č. 1

S: Jaká situace předcházela přijetí dítěte do vaší rodiny a z jakého důvodu máte tedy dítě ve své péči?

P: Předcházelo tomu situace, vlastně kdy dcera litala v drogách a nemohla se o malýho starat. Z toho důvodu jsme se rychle rozhodli, že přijde k nám.

S: Mhhhm, jasně. A co vás ovlivnilo při rozhodování o tom, jestli si ho vezmete do své péče. Protože možná tam byly i jiné možnosti, kam by....

P: No, je to naše krev, takže to byla jasná volba, že ho chceme k nám.

S: Takže prostě proto, že je to rodina.

P: Přesně tak, je to rodina.

S: Jak dlouho máte dítě ve své péči?

P: Od jeho půl roku. Takže čtyři a půl roku.

S: A od kdy jste oficiálně pěstounkou? To znamená, je to úplně od toho začátku, ty 4,5 roku?

P: Ne, ne, bylo to až teď se školkou. Takže vlastně až ve čtyřech letech.

S: Takže půl roku jste pěstounkou, máte ho v pěstounské péči.

P: No, no.

S: Takže vyplynulo z toho, že jste v příbuzenském vztahu, jako babička.

Vstup dítěte: Dítě: Spíš oboje.

P: Jsem oboje, vid'?

S: Taky to tak může být.

S: Tak, teď bych se vás ráda zeptala, co vám při té péči dělá radost? Co vám prostě z toho, jak to vzniklo, jak se to semlelo, dělá největší radost.

P: No, jak prospívá, jak roste, prostě všechno už dokáže, jak se osamostatňuje. Jeho pokroky. To mi dělá radost.

S: To je hezký. A co vám dělá starosti?

P: Starosti? Snad ani nic. Jen prostě zdraví, aby sloužilo. Nic jinýho. Je v pořádku, zaplat' pánbůh.

S: To je nejdůležitější. A co se změnilo tím, že jste ho přijali, protože předtím jste byli sami, ve věku kdy jste si mohli už užívat.

P: No, to nás zarazilo, drobátko, ale zase nám to přidalo hodně radosti a řekla bych, že nás to i omladilo. Už jsme si předtím jeli to svoje a teďka prostě jsme museli absolvovat všechno znova, že jo.

S: Takže zase nějaký nové povinnosti přibyly?

P: No, určitě povinnosti přibyly, jako je školka, vyzvedávat ze školky a postupem času přibudou nějaký kroužky a pak bohužel i ta škola a s tím nějaký povinnosti okolo.

S: Potom se zeptám, jaké má povědomí dítě o tom, co se stalo, s jeho rodiči?

P: Ví, kdo je jeho maminka, ale že jedla takový jedovatý ošklivý prášky a potom...

S: Aha, takže vy už i vysvětľujete, co přesně se stalo.

P: Co se stalo, že prostě nebylo možný, aby se starala, tak přišel k nám.

S: A jak tedy vycházíte s biologickými rodiči a stýká se s nimi, pokud je to možné?

P: Jo, vídají se jednou, dvakrát do měsíce, něco uspořádáme. Teď jsme byli minulej tejden na rozsvěcování stromečku, tak jsme tam byli všichni. Otec tam nebyl, ten dojíždí za prací, občas se mihne, když se vidí u druhé babičky.

S: Cítíte se více jako pěstounka nebo jako babička?

P: Jako babička.

S: Dobré. Teď taková ošemetná otázka, na kterou už malej odpověděl: Jak vás dítě oslovuje?

P: Maminka mi říká. Překřtil si mě na maminku, muže na tátu.

S: Jasně, bere to prostě takhle. Obojetně.

P: No, bere to tak, že má tátu *** a tátu *** a má to všechno zdvojený.

S: A teď se dostaneme k tomu, jaké jsou výhody toho pěstounství. Přímo toho statutu pěstouna. Před tím jste tedy nebyli pěstouni, teď jste, tak jestli můžete vy-zdvihnout něco, co se vám na tom líbí.

P: Mně se líbí na tom to školení, sice to je takový jako: člověk by si dokázal před-stavit strávit den jinak, ale zase se dozví spoustu věcí.

S: Takže to vzdělávání?

P: Pro mě jo, já se vzdělávám ráda, psychologii mám taky ráda, takže to je docela dobrý. I ty akce pro děti, to je moc prima.

S: A nevýhody?

P: Nevýhody v tom já žádný nespátřuju.

S: Ne? To je dobře. Jak je vám nápomocná vaše doprovázející organizace, co pro vás dělá?

P: No, tohle to. Zprostředkování školení, ty akce.

S: A co byste ještě od doprovázející organizace potřebovali navíc. Co nenabízí vůbec?

P: Nic mě nenapadá. Možná rozšíření témat ve vzdělávání, někdy se to opakuje.

S: Bezvadné, děkuji.

Vysvětlivky: P – pěstounka, S – studentka